

प्रकाशक—

गांधी बल्लभदास त्रिभुवनदास

सेक्रेटरी—

श्रीजैन आत्मानन्द सभा

भावनगर.

उदक—

मजीभाई

एम. गुप्त.

कार्यसुधारकमुद्रालय

वटपद

॥ अर्हम् ॥

॥ निषेदनम् ॥

कौमुदीमिश्राणन्दनाम्नो द्वितीयरूपकस्यास्य निर्माता
श्रीमद्-हेमचन्द्राचार्यशिष्य. श्रीमान् रामचन्द्र एवेत्यामुस्मान्तर्गतेन-
“ अस्ति सल्लु श्रीसिद्धहेमचन्द्राभिधानशब्दानुशासनवि-
धानवेषसः श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रस्य शिष्येण प्रबन्धशतविधाननि-
ष्पातबुद्धिना नाट्यलक्षणनिर्माणापातावगाढसमस्तसाहित्याम्भो-
धिना विशीर्णकाव्यनिर्माणनिस्तन्द्रेण श्रीमता रामचन्द्रेण विरचितं
कुतूहलसहस्रनिधानं कौमुदीमिश्राणन्दाभिधानं निःशेषसमाव-
मदीपकं द्वितीयं रूपकम् । ”

इत्यनेन पाठेन स्पष्टमेव प्रतीयते ।

सषासमयस्त्वेषां हेमचन्द्राचार्यसषासमय एव ।

एतद्वन्धकर्त्रा श्रीमता काव्य-नाटक-नाट्य-न्यायग्रन्था वि-
निर्मिताः सन्ति । ते चैते, काव्यम्—कुमारविहारशतकम् । ना-
टकानि—रघुविलास-नळविलास-यदुविलास-कौमुदीमिश्राणन्द-
निर्भयभीमव्यायोग-सत्यहरिश्चन्द्र-मल्लिघामकरन्द-वनमालिकाना-
टिकाः । वनमालिकानाटिका अमरचन्द्रकृतेति केचिन्नन्यन्ते ।
नाट्यग्रन्थाः-नाट्यदर्शनं गुणचन्द्रसाहाय्येन कृतम् । प्रबन्धशतं
“ रामचन्द्रकृतं प्रबन्धशतं द्वादशरूपकनाटकादिसरूपशास्त्रकम् ”
इति एकस्मात्पाचीनदस्तलिखितपत्राग्राह्यते । नायं ग्रन्थः सांप्रतं
दृश्यते । प्रबन्धशतकर्तृत्वस्यातिरप्येतद्वन्धविरचनेन प्राप्ता स्पष्टेन-

पत्रागच्छ—

गांधी बल्लभदास त्रिभुवनदास

सेक्रेटरी—

श्रीजैन आत्मानन्द सभा

भावनगर.

मुद्रक—

मणीभाई एम. गुप्त.

कार्यसुधारकमुद्रालय

वटपद्र

॥ निघेदनम् ॥

कौमुदीमिश्राणन्दनाप्तो द्वितीयरूपकस्यास्य निर्माता

श्रीमद्-हेमचन्द्राचार्यशिष्यः श्रीमान् रामचन्द्र एवेत्याप्तुस्तान्तर्गतेन-

“ अस्ति सञ्जु श्रीसिद्धहेमचन्द्रामिधानशब्दानुशासनवि-
धानवेषसः श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रस्य शिष्येण प्रबन्धशतविधाननि-
ष्णातबुद्धिना नाट्यलक्षणनिर्माणापातावगादसमस्तसाहित्याम्भो-
धिना विशीर्णकाव्यनिर्माणनिस्तन्त्रेण श्रीमता रामचन्द्रेण विरचितं
कुतूहलसदसनिधानं कौमुदीमिश्राणन्दाभिधानं निःशेषसमाव-
मदीपकं द्वितीयं रूपकम् । ”

इत्यनेन पाठेन स्पष्टमेव प्रतीयते ।

सषासमयस्त्वेषां हेमचन्द्राचार्यसषासमय एव ।

एतद्वन्धकर्त्रा श्रीमता काव्य-नाटक-नाट्य-न्यायग्रन्था वि-
निर्मिताः सन्ति । ते चैते, काव्यम्—कुमारविहारशतकम् । ना-
टकानि—रघुविलास-नलविलास-यदुविलास-कौमुदीमिश्राणन्द-
निर्भयश्रीमव्यायोग-सत्यहरिश्चन्द्र-महिष्मामकरन्द-वनमालिकाना-
टिकाः । वनमालिकानाटिका अमरचन्द्रकृतेति केचिन्मन्यन्ते ।
नाट्यग्रन्थः—नाट्यदर्पणं गुणचन्द्रसाहाय्येन कृतम् । प्रबन्धशतं
“ रामचन्द्रकृतं प्रबन्धशतं द्वादसरूपकनाटकादिसंरूपज्ञापकम् ”
इति एकस्मात्प्राचीनदृष्टलिखितपत्रागुञ्जायते । नायं ग्रन्थः सांप्रतं
दृश्यते । प्रबन्धशतकर्तृत्वस्यातिरिष्येतद्वन्धविरचनेन प्राप्ता स्यादेत-

॥ अर्हम् ॥

॥ श्रीमद्विजयानन्दगुरीधरेभ्यो नमः ॥

भवन्धशतकर्तृश्रीमद्रामचन्द्रगुरिविरचितं

कौमुदीमित्राणन्दम् ।

यः प्राप निर्द्वैतिं श्लेशाननुभूय भवार्णवे ।

तस्मै विश्वकमिश्राय श्रिधा नाभिष्टुवे नमः ॥ १ ॥

(नान्यन्ते)

सूत्रधारः --(साक्षेपं) भो भोः सभासदः ! सावधानाः
गृणुत विज्ञापनामेकाम् ।

न्यामोदप्रतिरोदपीतमनसः प्रज्ञापसादाश्रिता-

स्तस्माद्यद्यजानने किमपि तैर्वाध्यामहे किं धयम् ? ।

सूर्याचन्द्रमसावपि घुतिमयां निस्तेजसी स्लोचने

जानीतः स्फुरिताअर्नकवपुर्णा तर्किन तौ भास्वराः?॥२॥

(आवासे)

किमादिशत ?, ये दुरात्मानो भवन्तस्यैवजानने न ते
नाप्यवेदाम्भोधिपारदभानः, ततः कृते वैदनस्येन । प्रभूतकौ-
तुकानुबन्धं [प्रबन्धं] कस्यभिनीय व्यपेनन्यामोददामि

सूत्रधारः—(विद्वस्य) प्रकरणस्थास्य सरसतायां किमु-
च्यते ? । यतः—

प्रबन्धानाधातुं नवभणितिर्वदग्ध्यमधुरान्

कवीन्द्रा निस्तन्द्राः कति नहि मुरारिमभृतयः ? ।

ऋणे रामाधान्यः किमुत परकीर्त्या घटपितुं

रसाघाटप्रमाणान् पटुरिति वितर्को मनसि नः ॥ ३ ॥

अपि च—

प्रबन्धा इक्षुवत्प्रायो दीयमानरसाः प्रमात् ।

कृतिस्तु रामचन्द्रस्य सर्वा स्वादुः पुरः पुरः ॥ ४ ॥

नटः—(सावहेल) भाव !

परोपनीतशब्दार्थाः स्वनाम्ना कृतकीर्त्तयः ।

निषदारोऽधुना तेन विश्रम्भस्तेषु कः सताम् ? ॥ ५ ॥

सूत्रधारः— मार्ष ! नास्य पर्यनुयोगस्य वयं पात्रम् ।

अग्राप्ये प्रबन्धविधानसमानकालाः गुमेधस एव प्रमाणम् ।

नटः—(सविषादं) भाव ! निर्विण्णोऽस्मि तेनामुनाऽपदे

श्लेषावेशदुर्भगेन शैलूपविद्यार्थभवोपभोगेन । ततस्तां कामपि

क्रियामनुतिष्ठ श्रेष्ठां यथा विश्रान्ताशेषविषदं श्रायसीं संपद-

मासाद्य सततसंनिहितमित्रकलत्रस्वापतेयः सुचिरममन्द-

मानन्दमुद्वहामि ।

सूत्रधारः—(साक्षेवं) मार्ष ! संसारस्वरूपपरिज्ञानवै-

दग्धीवन्ध्य इव ग्याहरसि । ननु—

अकृताखण्डधर्माणां पूर्वे जन्मनि जन्मिनाम् ।

प्रसादय प्रचलभाग्यप्रागल्भ्यलभ्यानां सभ्यानां मनांसि ।
 (विमृश्य) यथावस्थितमादिशन्ति सभ्याः । दुर्जनोपनीत-
 क्लेशकोटिकण्ठकिला खल्वियं संसाराटवी । गरीयसे च
 फलायोपनिवद्धकक्षेण प्रेक्षापूर्वकारिणा (लोचने निमील्य)
 सोढव्या एव प्रत्यूहव्युपनिपत्तयः । तदहं गृहं गत्वा प्रबन्ध-
 विशेषं कमपि पर्यालोचयामि ।

(नेपथ्ये)

कृतं पर्यालोचनेन । अस्ति खलु श्रीसिद्धहेमचन्द्राभि-
 धानशब्दानुशासनविधानवेधसः श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रस्य शि-
 ष्येण प्रबन्धशतविधाननिष्णातबुद्धिना नाट्यलक्षणनिर्माणा-
 पातावगाढसाहित्याम्भोधिना विशीर्णकाव्यनिर्माण [निस्]
 तन्द्रेण श्रीमता रामचन्द्रेण विरचितं कुतूहलसहस्रनिधानं कौमुदी-
 मित्राणन्दाभिधानं निःशेषरसभावप्रदीपकं द्वितीयं रूपकम् ।

सूत्रधारः—कथमयं वत्सस्ताण्डकः प्रबन्धविशेषं
 निर्णयति ? ।

(प्रविश्य)

नटः—भाव ! प्रणमामि ।

सूत्रधारः—मार्प ! कौमुदीमित्राणन्दनाम्नः प्रकरणस्या-
 कृतनिश्चयोजसि ? ।

नन्ति नामात्र भूयांसि सामाजिकजनमनःकौतु-
 फयावस्तूनि । रसनिवेशभावाभावयोः पुनर्भावः

मैत्रेयः—यथेदं सर्वतः काञ्चनययं तथा जाने देवता-
विनिर्मितम्, मध्ये च भगवतः पाशपाणेः प्रतिनिधिर्दृश्यते ।

(नेपथ्ये)

(क) नवकृतिमंडणाण वि मुक्ताणं शुक्तिसंपुटविआणं ।

गुणसंगममलदंतीण निष्कलो जन्मसंरंभो ॥ ९ ॥

मिश्राणन्दः—अनुरूपं पतिमनासादयन्त्याः कस्या अपि
लावण्यपुण्यवपुषः पक्ष्मलाक्ष्याः परिदेवितमिदम् ।

(नेपथ्ये)

(ग्य) करसंबन्धं काङ्कण अंगपरिरंभणं अदितेहि ।

न विडंबिज्जः मित्रेहि किं ति एहिं सरोरुहिणी ? ॥१०॥

मिश्राणन्दः—इदमपरमस्या वरावयाः किमपि वेशसम् ।
यत्किल पाणिग्रहणेऽपि पत्यङ्गपरिरम्भालाभः । (मैत्रेयं प्रति)
क्षणं निक्षिप दिक्षु चक्षुषी । जानीहि कुतस्त्योऽयं परिदेवि-
तध्वनिः ? ।

मैत्रेयः—(विशोक्य) वयस्य ! पश्य निकषा सहकारखण्डं
दोलाधिरूरां मरुदमौडयौवनाञ्चितां वनिताम् ।

मिश्राणन्दः—(सविन ई)

(क) नवकृत्तिमण्डनानामपि मुक्ताणां शुक्तिसंपुटविगानाम् ।

गुणसंगममलभमानाना निष्कलो जन्मसंरम्भः ॥

(ख) करसंबन्धं कृत्वा अङ्गपरिरम्भणमद्वानैः ।

न विडम्ब्यते मित्रैः किमिति एभिः सरोरुहिणी ॥

लक्ष्मीः किं पितुरम्बुधेः प्रतिकूलं क्लेशेषु संकीडते ?

कन्या काऽपि किमस्य खेडनि मुहुर्देवस्य यादःपतेः ?

द्वीपस्यास्य पयोधिरोयसि कृतस्यानस्य वेलोच्छल-

न्नानारत्ननिधेः किमत्रभवती लीलायते देवता ? ॥११॥

मैत्रेयः—

काऽप्येषा सरुपः प्रभाववशतो देवस्य देत्यस्य वा

लोके शोकमलीमसेऽथ मनुजीभावं दर्शा देवता ।

तेनेयं सुरलोकवेभवपरीरम्भाकुलोच्चस्तरां

दोलोत्सालमिषेण खेचरगतिभागहभ्यमभ्यस्यति ॥१२॥

मिश्राणन्दः—

एतां निसर्गसुभगां विरचय्य वेधाः

शङ्के स्वयं स भगवानभिलाषुकोऽभूत् ।

तेनापरग्रहभयाद्वियदङ्कदोला-

दोलायितैरमनुजग्रहणां चकार ॥ १३ ॥

(विमृश्य) यथेयं निरुद्धदोलाकेलिः प्रतिमुहुरस्मान् कथ-

तथा व्यक्तमनयाऽपि वयं दृष्टाः । तदुचीर्य नेदीयांसो

मैत्रेयः—कथमियमुचीर्णा दोलातः ? ।

केवलमुचीर्णा तरुभिस्तिरोधाय क्वचि-

। हा ! हताः स्मः । अकाण्डक्रोधसंरुद्धचेतसा

त्वरिततरं विरोधाय सत्यम-

कृतः । कुतः पुनरियमस्माभिरु-

(प्रविश्य कृतोष्णीपो)

वणिग्—भगवन् ! प्राप्ता देशान्तरादपरे सहायाः तदु-
पनय न्यासीकृतं वित्तम् ।

गजपादः—(सावहेलं) यथैव त्वया मुक्तं तथैवोदजा-
भ्यन्तरे गत्वा गृहाण ।

(वणिग् मध्यतो वित्तमादाय कुलपतिं प्रणमति ।)

कुलपतिः—वत्स ! यथावद्मेव प्राप्तं त्वया द्रविणम् ? ।

वणिग्—किमिदमनात्मोचितमुच्यते ? । दुस्तपतपः-
परकलितस्य स्वर्गापिर्गर्गशर्मणो भगवतः पांशुभायेषु मर्त्यकी-
टानां विभवेषु को नाम नामः संभवति ? । तद् व्रजामि गुप्स्य-
त्वभावमत्वस्तमत्वूह्व्यूहः स्वपुरीम् ।

कुलपतिः—(सप्रथममिव) शिवास्ते पन्थानः ।

(वणिग् निष्क्रान्तः ।)

मित्राणन्दः—भगवन् ! सकन्दनां प्रयातु मे प्रार्थनालेभुः ।

(प्रविश्य कुन्दलता कौमुदी [च] प्रणमति (तः) ।)

मित्राणन्दः—(मैत्रेयं प्रति) सर्वेषु वनिता यां दोला-
धिस्तामपश्याम । (पुनः साध्यं) केयमनध्ना नेत्रोत्पलानां
मुषारुष्टिः ? ।

कुलपतिः—वत्से कौमुदि ! समानवयःशीलाकारधारिणः
सार्धवारतनयस्यास्य स्वयं प्रथय यदतीमातिथेयीन् ।

कौमुदी—(विर्यगरजोस्य स्वगतं) (क) कटरि !

(क) कटरि ! अन्नचक्षिना । अहो ! विद्याविदग्धिना ।

(प्रविश्य कृतोष्णीपो)

घणिग्—भगवन् ! माता देशान्वरादपरे सहायाः तदु-
पनय न्यासीकृतं विसृजम् ।

गजपादः—(सावहेलं) यपैव त्वया मुक्तं तर्पवोदजा-
भ्यन्तरे गत्वा शृणु ।

(वणिग् मध्यतो विसृजनादाय कुलपति प्रणमति ।)

कुलपतिः—वत्स ! यथावद्भवेव प्राप्तं त्वया द्रविणम् ? ।

घणिग्—किमिदमनात्मोचितमुच्यते ? । दुस्तपतपः-
परकलितस्य स्वर्गापवर्गशर्मणो भगवतः पांशुमायेषु मर्त्यकी-
टानां विभवेषु को नाम नामः संभवति ? । तद् व्रजामि युष्म-
त्वभावप्रत्यक्षप्रत्युद्गृहः स्वपुरीम् ।

कुलपतिः—(समध्वमिव) शिवास्ते पन्थानः ।

(वणिग् निष्क्रान्तः ।)

मिश्राणन्दः—भगवन् ! सफलतां मया तु मे मार्यनालेशः ।

(प्रविश्य कुन्दलता कौमुदी [च] प्रणमति (तः) ।)

मिश्राणन्दः—(मैत्रेयं पति) सैत्रेयं वनिता यां दोला-
पिरूढामपश्याम । (पुनः साभ्यं) केपमनभ्रा नेशोत्पलानां
मुधावृष्टिः ? ।

कुलपतिः—वत्से कौमुदि ! समानवयःशीलाकारधारिणः
सार्थवाहृतनपस्थास्य स्वयं प्रपय महतीमातिथेयीम् ।

कौमुदी—(तिर्यग्बलोक्य स्वगतं) (क) फटरि ।

(क) फटरि । अत्रचक्रिमा । अहो । विळासविदग्धिमा ।

क्रियाणाम् ? ।

मित्राणन्दः—(सानन्द मैत्रेयं प्रति)

मुमेधा निश्चितं वेधाः साधूनामानुकूलिकः ।

जाने यानस्य भङ्गोऽप्यमस्माकं श्रेयसी क्रिया ॥ १९ ॥

(नेपथ्ये)

भो भो आश्रमकर्मपटवो वटवः ! प्रमार्जयत होमशृङ्गानि, प्रज्वालयत जातवेदसः, सन्निधापयत समिधः । ननु इदानीं कुलपतेः प्रदोषसन्ध्यासवनसमयः ।

मैत्रेयः—(समयमात्मगत) कथमुत्थानसमयः कुलपतेः ? ।

(प्रकाशं) भगवन् ! एतावत्यपि सार्धवाहमयोजने किं निमित्तौऽप्यं कालविलम्बः ? ।

गजपाद्ः—(कुल्यति प्रति संकृतं) यदभिपत्ते सार्धवाहस्तदस्तु ।

कुलपतिः—(मित्राणन्दं प्रति सविषादमिव) भवत्येपाद्भि-
चेतसो वयं किं नानुनिष्ठामः ? । तदुत्तिष्ठ स्वयमेव विमुञ्चो-
टजाभ्यन्तरे स्वमुद्रामुद्रितं द्रविगजातम् । वत्से कौमुदि !
दर्शय सार्धवाहस्योऽटजाभ्यन्तरम् ।

कौमुदी—(क) इदो इदो सत्यवादे ।

(उर्भा मध्यमवेश नाटयत. ।)

कौमुदी—(सङ्घटं) (ग्व) अज्जइच ! (पुनः सलज्जं)

(क) इत् इतः सार्धवाहः ।

(ग्व) आयुव!, सार्धवाह! जस्ति बहु मघयितव्वम्, पर-

अंगचंगिमा । अहो ! विलासविभङ्गिमा । अरिरि ! सुहृत्तणं ।
 (पुनः साश्र्वयं) दस्सदंसणेण मणुस्सजम्मो । (पुनः सदुःसं)
 इदिसोऽवि तादस्सासिणेहेण मए वावाए । अब्बो धी धी
 भुवणरयणविणासणं मे जीविदनिम्माणं ।

मित्राणन्दः—(अपवार्यं साभिलापं मैत्रेयं प्रति)

अधिकुचतटं पौष्पं दाम धुती किसलार्चिते
 विसवलपितौ पाणी श्रोणीलता रसनाश्रिता ।

तदपि च वपुर्लक्ष्मीरस्याः स्फुरत्यपदं गिरां

प्रकृतिसुभगे पात्रे वेपो यदेव तदेव वा ॥ १८ ॥

कुलपतिः—कोऽत्र भोः ! । पाद्यं पाद्यम्, अर्घ्योऽर्घ्यः ।

(प्रविश्य तुन्दिल. सर्वमुपनयति ।)

कुन्दलतिका—(क) अय्य ! एदस्स निअदइअस्स
 नहि नहि अदिधिणो विधेहि आदिधेइं ।

(कौमुदी कृतकसात्त्विकभावान्नाटयन्ती आतिथ्यं प्रथयति ।)

कुलपतिः—वत्से ! कोऽप्यमपूर्वाऽतिथिदर्शनेन प्रतिभयः
 प्रथितः स्वेदकम्पोपप्लुवः । ततः स्वस्थीभूय सर्वमप्याचर ।
 अयं खलु ते प्राणितस्यापि स्वामी । किं पुनरङ्ग ! अपरासां

अरेरे सुभगत्वम् । दृश्यदर्शनेन मनुष्यजन्म । ईदृशोऽपि तादृक्मन्ने-
 देन मया व्यापाचेत । अब्बो धिग् धिग् भुवनरजविनाशन मे
 जीवितनिर्माणम् ।

(क) आर्य ! एतस्य निजदयितम्य नहि नहि अतिथोऽर्घ्येति

॥र्घ्येदीम् ।

क्रियाणाम् ? ।

मिश्राणन्दः—(सानन्दं मैत्रेयं प्रति)

मुमेधा निश्चितं वेधाः साधूनामानुहृत्त्रिकः ।

जाने यानस्य भङ्गोऽप्यमस्माकं श्रेयसी क्रिया ॥ १९ ॥

(नेपथ्ये)

भो भो आधमकर्मपटवो वटवः ! प्रमार्जयत होमपृदा-
ङ्गानि, मग्बालयत जानवेदसः, सन्निधापयत समिधः ।
ननु इदानीं कुलपतेः प्रदोषसन्ध्यासवनसमयः ।

मैत्रेयः—(सभयमात्मगत) कथमुत्थानसमयः कुलपतेः ? ।

(प्रकाशं) भगवन् ! एतावत्पि सार्थवाहप्रयोजने किं निमि-
त्तोऽयं कालविलम्बः ? ।

गजपादः—(कुलपतिं प्रति संकृत्यं) यदभिपद्ये सार्थवा-
हस्तदस्तु ।

कुलपतिः—(मिश्राणन्दं प्रति सविषादमिव) भवत्प्रेमाद्र-
चेतसो वयं किं नानुतिष्ठामः ? । तद्वृत्तिष्ठ स्वयमेव विमुञ्चो-
टजाभ्यन्तरे स्वमुद्रामुद्रितं द्रविणजातम् । वत्से कौमुदि !
दर्शय सार्थवाहस्योऽटजाभ्यन्तरम् ।

कौमुदी—(क) इदो इदो सत्थराहे ।

(उर्भा मध्यप्रवेश नाटयत. ।)

कौमुदी—(सकण्टं) (ग्व) अज्जउत्त ! (पुनः सलज्जं)

(क) इत इत सार्थवाह. ।

(ग्व) जायपुरा, सार्थवाह ! अस्ति बहु मन्त्रयितव्यम्, पर-

सत्यवाह ! अत्थि बहु मंतिद्वयं, परं दाणि नावसरो । ए
सु संखेवेण मंतेमि । अप्पा मए तुह समप्पिदो । अउ वरं
ते पडिहासइ तं करिज्जासु ।

मित्राणन्दः—(सरोमाद्यं) आर्ये ! मयापि धनं जीरितं
च तरोपनीतमतस्त्वमपि यदभिरुचितं तद्विद्ध्याः ।

कौमुदी—(क) तावस्सं अहिष्णायाणुरोहेण अहं पि
सन्नं करिस्सापि । दोणि उण लहुं मिहोहिं (इ) दविणतायं
नेण वाहिं नीहरामो ।

(तथा कूलोनी निर्गच्छत ।)

कूलपतिः—वत्स मित्राणन्द ! परिणतस्यसौ वयं कृत
नायोपवेशननिवयाः । इयं च प्रहृष्टाऽऽपारता स्वानुभवं पति-
मनामादयन्ती ताम्पति वराही पुरी मे कामुदी । तस्याः
पाणिग्रहणेन मरुत्तमितुपर्दमि मन्त्र्यको हारनाम् ।

मित्राणन्दः—(सरोमाद्यं) भगवन् ! कोऽप्यपस्नास्व-
शतकृत्स्नान्तेषु समादानिरेकः ? ।

कौमुदी—(भगवन्) (स्व) पभाए अण्येभि एदम्म हिं वि
विदन्ती वदन्तरः । एतन्नु वज्जेव वदमानि । जन्ना मया
दा मन्तंते । अतः परं येन पतिनामो वरि हवाम ।

(क) उदरस्य कर्मण्यनुसोनेनाहमपि सर्वे हारनाम् । इ
इतन्नु इदं हिं वदन्ते, येन वरिर्नि ममान ।

(स्व) प्रहृष्टाऽऽपारता एतस्य हिं वदन्ती ताम्पति वराही ।

॥ १४ ॥

सम्पराहं रणं जेण वीरंभं करोदि ।

गजपादः—सार्धराह ! नाहसि कुत्तपतेः मत्तादभद्रमा-
धातुस् ।

कुत्तपतिः—वत्ता ! धेयमि मूहनें ते विवाहमद्रुत्तविधिः ।
इदानीं तावदध्वमापगमाय पर्णद्राद्यापनुतर । भो भोस्व-
सोपताः । अभ्यरुक्त इन्द्रदीस्वेदेन पयोधिराधःसंजातमावण्य-
भद्रान्यतिधीनामद्गानि । पायसध्वमध्वमापगमपटीयामि ना-
हिकेरीकलाम्भासि । वत्तमे काँमुदि ! त्वमपि श्रीदान्तरमनुतिष्ठ ।

(नेपथ्ये)

आधत् त्वरितं तटेषु जलधेः स्वर्लोकाशीरुहः

पुष्पाणां मकरं परं स्थगयत स्वस्ते रजास्थम्बुभिः ।

पुंसः कर्मकृतोऽपि रक्षत वन ! स्वैच्छामचारं चिरं

शुदान्तेन समं समेष्वपि यतो देवः प्रतीचोपतिः ॥२०॥

कुत्तपतिः— (आहर्ष्य) कथमपं प्रचेताः संकीदितु-
स्मात्मनो द्वीपमपितिष्ठति ? । (विगृह्य) वयमपि तपोभृतां
प्रचारं निवारयितुं मकामपदे, सान्ध्यं च विधिमनुतिष्ठामः ।

(इति निष्क्रान्ता सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः समाप्तः ॥

गन्तव्यमिति कुलपतिर्वा समादिशति ।

मिश्राणन्दः—एते वयमागता एवेति गत्वा निवेद्य
कुलपतिपादेभ्यः ।

(गृभाक्षो निष्कान्तः ।)

(नेष्ये)

भाभिः कुड्मुपसोदराभिरभितो देवे प्रभाणां प्रभौ

पाथीं लिम्पति शीर्णमुद्रनयनः किं किं न इष्टं जनैः ? ।

पूर्वोपानितकर्मवर्मपटलप्रभ्रष्टरष्टिक्रियो

नात्मानं न परं च पश्यति कृपापात्रं पुनः कौशिकः ॥२॥

मिश्राणन्दः—(आकर्म्यं सभयं) कस्यापि महीनसो
दुःस्वावस्थोपनिपातप्रतिरुद्धान्नेपशुभाशुभन्यापारस्यायं व्याहा-
रः । तदेहि मैत्रेय ! देवतायतनस्य पाथात्यभागमवलोकयामः ।

मैत्रेयः—(विलोक्य सभयं) कथमयं पुरुषः सहकार-
तरुणा सह वज्रकीर्लः कौलितोऽस्ति ? ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः पुरुषः ।)

पुरुषः—कष्टं भोः ! कष्टम्,

क सा सिद्धधेगिवणतिसुभगा खेचरदत्ता ?

क चायं संदृष्टिभ्रुवनमनःशोकरसिकः ? ।

न यो वाचः पात्रं भवति न दृष्टो नापि मनस-

स्तमप्ययं शुद्धो हतविधिरकाण्डे पटयति ॥ ३ ॥

मिश्राणन्दः—किमिदमभ्रदेयम् ? । भरतु, समीपीभूय

जानीषः ।

कृताभिधानया दिव्यकण्ठिकया प्रसाधितकण्ठपीठः केनापि
च्यसनेन प्रकाशयितुमनुचितेन सततोपपुतान्तःकरणधूर्णविशे-
षप्रभावविहितरूपान्तरः प्रतिनिष्ठमस्मिन् वरुणद्वीपे परि-
भ्रमायि ।

मैत्रेयः—अहो ! समृद्धकृतहलानुबन्धः प्रबन्धः ।

पुरुषः—अथ पुनर्निशीथे सान्तःपुरेण क्रीडार्थमितस्ततः
स्वैरं विहरता शूरचेतसा प्रचेतसा समुपलभ्य 'सततममूर्ष्यम्प-
श्यमस्मदन्तःपुरकायिनीजनमभिलापुकः परिभ्राम्यसि ।'
इत्यापिदधानेन कण्ठपीठतः कण्ठफामाच्छिद्य बद्ध्वा च
स्फुटं दोःकन्धरम् ।

मैत्रेयः—(सकम्प) ततः किं कृतम् ? ।

पुरुषः—(सदेव्य) पुरन्दरेणाप्यविपद्यपीठाभिर्निष्ठातको-
टिभिर्बहुकीलफोटिभिः स्वयमिहानीप मत्वङ्गं फीलितोऽस्मि ।

मित्राणन्दः—इदानीं प्रचेताः क्व वर्तते ? ।

पुरुषः—क्वचिदपि हृत्वे संक्रीडते । प्रतिनिष्ठः पुनः
किमप्यतः परमपि विधास्यतीति नावगच्छामि ।

मैत्रेयः—अधोतप्यं अधोनव्यम् । (पुनरप्यस्य) तेना-
मुना महात्मनोऽस्य प्रबन्धेनाहमप्यन्तःशोकशुना फीलितोऽ-
स्मि । तद्विचिन्तय किमपि शल्यसमुद्धारणापिकम् ।

मित्राणन्दः—अस्ति नः कुलकयागतः शल्यसमुद्धारण-
प्रथितमहिमा नामपरिशो यत्तः । परं कदाचिदप्यनिरूपितव-
त्स्यः, अतो ये मनाग् मनः संदेहि ।

च्छताभिधानया दिव्यकण्ठिकया प्रसाधितकण्ठपीठः केनापि
व्यसनेन प्रकाशयितुमनुचितेन सततोपश्रुतान्तःकरणधूर्णविशे-
षमभावविहितरूपान्तरः प्रतिनिशमस्मिन् वरुणद्वीपे परि-
भ्रमामि ।

मैत्रेयः—अहो ! समृद्धकुतूहलानुबन्धः मयन्धः ।

पुरुषः—अथ पुनर्निशीथे सान्तःपुरेण क्रीडार्थमितस्ततः
स्वैरं विहरता शूरचेतसा प्रचेतसा समुपलभ्य 'सततममूर्ष्यम्प-
दयमस्मदन्तःपुरकामिनीजनमभिलापुकः परिभ्राम्यसि ।'
इत्यपिदधानेन कण्ठपीठतः कण्ठिकामाच्छिद्य वदध्वा च
स्फुटं दौःकन्धरम् ।

मैत्रेयः—(सकम्पं) ततः किं कृतम् ? ।

पुरुषः—(सदेन्य) पुरन्दरेणाप्यविषयपीडाभिर्निशातको-
टिभिर्बहुकीलकोटिभिः स्वयमिदानीय प्रत्यङ्गं कीलिनोऽस्मि ।

मिश्राणन्दः—इदानीं प्रचेताः क्व वर्तते ? ।

पुरुषः—कचिदपि कूले संक्रीडते । प्रतिनिवृत्तः पुनः
किमप्यतः परमपि विशास्यतीति नावगच्छामि ।

मैत्रेयः—अथोत्तव्यं अथोत्तन्यम् । (पुनरपवार्य) तेना-
शुना महात्मनोऽस्य मयन्धेनाहमप्यन्तःशोकशङ्कुना कीलितोऽ-
स्मि । तद्विचिन्तय किमपि शल्यममुदरर्णापयिकम् ।

मिश्राणन्दः—अस्ति नः कुलकमागतः शल्यसमुदरण-
प्रथितमहिमा नामपवित्रो मन्त्रः । परं कदाचिदप्यनिरूपितप्र-
त्ययः, अतो मे मनाग्न मनः संदेग्धि ।

व्यताभिधानया दिव्यकण्ठिकया प्रसाधितकण्ठपीठः केनापि
व्यसनेन प्रकाशयितुमनुचितेन सततोपश्रुतान्तःकरणधूर्णविश्ले-
षमभारविटिनरूपान्तरः प्रतिनिष्ठमस्मिन् वरुणद्वीपे परि-
भ्रमायि ।

मैत्रेयः—भदो ! समुद्रद्वतुडलानुबन्धः प्रबन्धः ।

पुरुषः—अथ पुनर्निर्गमि सान्तःपुरेण कीदार्थमितस्त्वतः
स्वरं विदरता क्रूचेतसा प्रचेतसा समुपलभ्य 'सततममूर्ध्वम्य-
श्यमस्मदन्तःपुरकापिनीजनमथिलापुकः परिभ्राम्यसि ।'
इत्यापिदधानेन कण्ठपीठतः कण्ठिकामाच्छिद्य वक्ष्या च
स्फुटं दोःकन्धम् ।

मैत्रेयः—(सकृन्) ततः किं कृतम् ? ।

पुरुषः—(संदैन्य) पुरन्दरेणाप्यविपदपीठाभिर्निश्चातको-
टिभिर्वहुकीलकोटिभिः स्वयमिदानीय प्रत्यङ्गं कीलितोऽस्ति ।

मित्राणन्दः—इदानीं प्रचेताः क्व वर्तते ? ।

पुरुषः—कचिदपि कृले संकीडते । प्रतिनिवृत्तः पुनः
किमप्यतः परमपि विधास्यतीति नावगच्छामि ।

मैत्रेयः—अधोतव्यं अधोतव्यम् । (पुनरपवार्यं) तेना-
मुना महात्मनोऽस्य प्रबन्धेनाहमप्यन्तःशोकशङ्कुना कीलितोऽ-
स्ति । तद्विचिन्तय किमपि शल्पसमुद्गरेणोपयिक्तम् ।

मित्राणन्दः—अस्ति नः कुलकमागतः शल्पसमुद्गरेण-
प्रथितमहिमा नामपविशो मन्त्रः । परं कदाचिदप्यनिरुपितश-
ल्पः, अतो मे मनात् मनः संदेग्यि ।

पुरुषः—(साक्षेपं) ळपीयसीति विशेषणं विभोपकारक-
रणकञ्चुराभ्यामात्मनो व्यवसायाभ्यवसायाभ्यां प्रतिहतमु-
पाचवानसि । महच्चक्षीवतां पुनरस्माकपयमकाण्डोपस्थितः
प्रचेतःप्रभवः प्रतिभयादम्बरः समूलकापं कपितवान् । अपि
च अपारेऽप्यस्मिन् त्रिभुवनपारावारे परमार्थतस्त्वमेव महत्त्व-
वान्, यस्याऽयं बाह्यनसोहृत्तीर्णः स्वभावशीर्णप्रत्युपकारसू-
हाकौडीनद्विचिर्निर्गलः परोपकाररसावेशः ।

मिश्राणन्दः—

संपत् परस्य रोहन्ती भाग्यानां सुखमीक्षते ।

स्वशक्तितोळनं नाम माहात्म्यं तु महात्मनाम् ॥ ८ ॥

पुरुषः—को नामात्र त्रिलोकीविभुते राजवर्त्मनि
भ्रान्तिमावहति ? ।

स्फुरन्त्युपायाः शान्त्यर्थमनुकूले विधातेरि ।

प्रतिहृष्टे पुनर्यान्ति तेऽप्युपाया अपापताम् ॥ ९ ॥

ततः कृतं कालविलम्बेन । आक्रामन्ति प्राणाः कण्ठपी-
ठम् । अतः परं सर्वाङ्गीणप्ररोहिणा वज्रकीलपीडासंभारेण
प्रतिहताश्लेषेन्द्रियस्थानो निरीक्षितुमपभविष्णुः । किमपरं
मन्दमपि वक्षुमनलम्भूष्णुरस्मि । तच्चरिततरं मकटय कस्याप्य-
नर्घ्यस्य मघस्य वा तघस्य वा रघस्य वा मभावातिशयम् ।

मिश्राणन्दः—(विमृश्य) मैत्रेय ! कुतोऽपि र्धातुमग्भः
समानप ।

मैत्रेयः—(निष्कम्भ प्रविश्य च) तदिदमग्भः ।

(नेपथ्ये)

(क) सत्यवाह ! भज्जा कोमुर्दे संदिसेदि ।

मित्राणन्दः—(विलांक्ष्य) कथमिर्यं कुन्दलता ? ।

(मैत्रेय समभ्रममुत्थाय पुरुष इहतिकया पच्छादयति ।)

(प्रविश्य)

कुन्दलता—(ग्व) सत्यवाह ! भज्जा कोमुर्दे संदिसेदि ।

मित्राणन्दः—किमादिशति भगवती ? ।

कुन्दलता—(ग) पडिच्छेदु एदं महप्पभावं मणिं सत्यवाही । कयावि एम महंतं उवयारं करिस्सदि ।

मित्राणन्दः—कुन्दलतिके ! कीदृशमस्य प्रभावमुपवर्णयति कोमुदी ? ।

(कुन्दलता कर्णेण ग्वमेव ।)

मित्राणन्दः—(महपे) साधु ! मययोचितमनुगृहीतोऽस्मि भगवत्या । एते वयमागता एव सहः किमपि भगवत्या सह पर्यालोचयितुम् ।

(कुन्दलता निष्कान्ता ।)

मित्राणन्दः—महामन्द !

पदाथः सोऽप्यनयोऽपि स्थितः पुंसि लघीयसि ।

महत्त्वतीवचिनेषु महन्तु स्वतु नार्थति ॥ ७ ॥

(क ग्व । साधुवाच । अथा कोमुदी मदिशति ।)

(ग । यतच्छेदु एतं महाप्रभावं मणिं साधुवाह । कयावि

एष महान्तं उपकृतं कथयति ।

पुरुषः—(साक्षेपं) लघीयसीति विज्ञेपणं विशोपकारक-
रणकच्छुराभ्यामात्मनो व्यवसायाध्यवसायाभ्यां प्रतिहतमु-
पात्तवानसि । महत्त्वहीनतां पुनरस्माकमयमकाण्डोपस्थितः
प्रचेतःप्रभवः प्रतिभयादम्बरः समूलकापं कपितवान् । अपि
च अपारेऽप्यस्मिन् त्रिभुवनपारावारे परपार्थतस्त्वमेव महत्त्व-
वान्, यस्याऽयं बाह्यनसौरुचीर्णः स्वभावशीर्णप्रत्युपकारसू-
शकौलीनट्टिर्निर्गलः परोपकाररसावेशः ।

मित्राणन्दः—

संपत् परस्य रोहन्ती भाग्यानां मुखमीक्षते ।

स्वशक्तितोळनं नाम महात्म्यं तु महात्मनाम् ॥ ८ ॥

पुरुषः—को नामात्र त्रिलोकीविभुते राजवर्त्मनि
ध्रान्तिमावहति ? ।

स्फुरन्त्युपायाः शान्त्यर्षमनुकूले विधावैरि ।

भतिकूले पुनर्यान्ति तेऽप्युपाया अपायताम् ॥ ९ ॥

ततः कृतं कालविलम्बेन । आक्रामन्ति प्राणाः कण्ठपी-
डम् । अतः परं सर्वाङ्गीणमरोहिणा वज्रकीलपीडासंभारेण
प्रतिहताक्षेपेन्द्रियस्थानो निरीक्षितुमशभविष्णुः । किमपरं
मन्दमपि वकुमनलम्भूष्णुरस्मि । तत्स्वरिततरं शकटय कस्याप्य-
नर्घ्यस्य मघस्य वा तघस्य वा रघस्य वा प्रभावातिशयम् ।

मित्राणन्दः—(विमृश्य) मैत्रेय ! कुतोऽपि शीतमम्भः
समानय ।

मैत्रेयः—(निष्कम्य प्रविश्य च) तदिदमम्भः ।

पुरुषः—(साक्षेपं) लपीयसीति विश्लेषणं विभोपकारक-
रणकच्छुराभ्यामात्मनो व्यवसायाध्यवसायाभ्यां प्रतिहतमु-
पाचवानसि । महस्वक्षीवता पुनरस्माकमयमकाण्डोपस्थितः
प्रचेतःप्रभवः प्रतिभयादम्बरः समूलकापं कषितवान् । अपि
थ अपारेऽप्यस्मिन् त्रिभुवनपारावारे परमार्थतस्त्वमेव महत्त्व-
वान्, यस्याऽयं बाह्यनसोरुत्तीर्णः स्वभावशीर्णप्रत्युपकारस्त्-
राकौलीनवृत्तिर्निर्गलः परोपकाररसावेद्यः ।

मित्राणन्दः—

संपत् परस्य रोहन्ती भाग्यानां सुखपीसते ।

स्वशक्तितोदनं नाम माहात्म्यं तु महात्मनाम् ॥ ८ ॥

पुरुषः—को नामात्र त्रिलोकीविभुते राजवर्त्मनि
भ्रान्तिमावहति ? ।

स्फुरन्त्युपायाः शान्त्यर्थमनुकूले विधातरि ।

प्रतिकूले पुनर्यान्ति तेऽप्युपाया अपायताम् ॥ ९ ॥

ततः कृतं कालबिलम्बेन । आक्रामन्ति प्राणाः कण्ठपी-
ठम् । अतः परं सर्वाङ्गीणप्ररोहिणा वस्रकीलपीडासंभारेण
प्रतिहताग्नेपेन्द्रियस्थानो निरीक्षितुमभवविष्णुः । किमपरं
मन्दमपि वक्षुमनलम्भूष्णुरस्मि । तत्त्वरिततरं प्रकटय कस्याप्य-
नर्ष्यस्य प्रषस्य वा तप्तस्य वा रवस्य वा प्रभावातिशयम् ।

मित्राणन्दः—(विमृश्य) मैत्रेय ! कुतोऽपि शीतमग््न्यः
समानय ।

मैत्रेयः—(निष्कम्भ प्रविश्य च) तदिदमग््न्यः ।

सांप्रतं पुनः प्राणदानवेतनाक्रीतः कल्पसहस्रावधि मित्रा-
णन्ददासः ।

मित्राणन्दः—(कर्णो मिधाम्) सिद्धाधिनाथ ! मामेव-
मौचित्यातिक्रमेण मा दवीथाः । वसुधासृष्टणीयवभवेः
खेचरचक्रवर्तिभिर्भाटद्वैः प्रबोधितस्य श्रवणोदरसदःसुभाव-
र्षिणश्चाटुकर्मणः पुरन्दरार्हस्य तस्यास्यानर्हाः खलु जठरपी-
ठरीभरणमात्रोन्मदिष्णुचेतसो निस्तेजसो वणिजः ।

(नेष्ट्ये)

श्रेयांसि प्रभवन्तु ते प्रतिदिशं तैर्ज्ञानि वधिष्णुतां

तां पुष्णन्तु भवन्तु शीतविपदस्ते पायसां संपदः ।

आशाः सन्तु भवद्यशोभिरनिर्गुं प्याकोशकुन्दत्विपो

विशेषां श्रमिनां तपोभिरनर्घैः कल्यान्तजीवी भव ॥११॥

पुरुषः—(समाकल्प्यं सकम्पं) ययामी घोरघोणमभृतय-

स्तपोधनाः प्रमोदप्रबोधितवाप्योमिमूर्छालकञ्चक्रुररसदसो

मधुरगन्धैरघोषमाश्लिषमुदोषयन्ति तथा जाने देवतायतनमुष-

सर्षति पाञ्चपाणिः, तद्विसर्जयत माम् । अपरया पुनरप्ययं

दुरात्सा मयि कापपि यातनामाधास्वति । अहं च सांप्रतं

विगतशोकपरिच्छदः प्रत्युपकारविद् रूपमपि प्रथयितुमनञ्जन्-

ष्णुस्ततो यदि वप्रभवतां भवतां इवकस्य दुर्मधसो विलसितेन

किमपि व्यसनमुपजायेत तदा मां पदाविरेपुं स्मरेयुः । (इत्य-

मिधाम् प्रथम्य त्वरिततरं निष्कान्तः ।)

मैत्रेयः—रूपमयं पाञ्चपाणिवतिभयेनापधेरेक्यं विस्तृत

+

■

पाशापाणिः—(विभृश्य) यथेयं वज्रकीलसंकुला विलो-
क्यते भूमिस्तया व्यक्तमनयोर्भर्त्स्योः शल्यसमुद्धारप्रयोगः ।

(पुनः साटोपं वज्रकीलानादाय मिश्राणन्दं केशैर्गृह्णाति ।)

(मैत्रेयः प्रतिभयेन मूर्च्छति ।)

मिश्राणन्दः—(धैर्यमवलम्ब्यात्मगतं)

परोपकारः क्रियते स्वस्य कल्याणहेतवे ।

ततोऽपि यद्यकल्याणं कल्याणात्तत्पदं परम् ॥ १३ ॥

तदतः परं भगवतो नाभेयस्य पादाः शरणम् ।

पाशापाणिः—अरे मर्त्यापसद ! निजस्य दुर्बलसितस्य

कलमनुभव । (इत्यभिधाय सहकाराभ्यर्णमुपनयति ।)

(नेपथ्ये)

मसीद पयसांपते ! श्लथय कौमुदीभर्तारि

त्रिलोकभयकर्मणीं हृदयनेत्रवाग्विक्रियाम् ।

अपी ननु तपोधना जनविहारवन्ध्ये भव-

त्यभावमथितापदः प्रतिवसन्ति घोरे वने ॥ १४ ॥

पाशापाणिः—कथमयं कुलपतेरनुजो गजपादः ? ।

(प्रविश्य)

गजपादः—यादसांनाथ ! कोऽयं निजे नामातरि क्रोधो-
द्गोधविष्टवः ? ।

पाशापाणिः—(सलज्जं मिश्राणन्दं विमुच्य) मुने ! कथ-
मयं कुलपतेर्नामातां ? ।

गजपादः—दत्ताऽस्मै कुलपतिना

गतवान् ? ।

(नेपथ्ये माक्षेप)

कः कालेन कटाक्षितः? स्फुटरूपा हृष्टः फणीन्द्रेण कः ?
स्फूर्जद्द्विकणः करिष्यनि शिरः कस्याशनिर्भस्मसात् ?
शम्पां कल्पविशृङ्खले जलनिर्धौ को दातुमुत्कथितः ?
क्रीडावेष्मनि नः क एष मनुजः स्वैरं परिभ्राम्यति ? ॥

(उभौ सत्रासमाकाशमालोकयत ।)

(ततः प्रविशति गगनादवतरण नाटयन् पाशपाणिः

कुन्दप्रभप्रभृतिकश्च परिवारः)

पाशपाणिः—भरे मर्त्या ! मरणोन्मुखौ कुतस्त्यौ युवाम् ? ।

किमर्थं च देवतायतनस्य जगतीं पुरन्दरेणापि नमस्करणीयां
वसुधासंपर्कपांशुराभ्यां [पादाभ्यां] कश्मलयतः ? ।

(उभौ प्रतिभयेन प्रकम्पेते ।)

मिश्राणन्दः—परमेश्वर ! आवामविज्ञातद्वीपस्वरूपौ भय-
यानपात्रौ वणिजौ देवतायतनरामणीयकमवलोकयितुं जगती-
मधिरूढौ ।

कुन्दप्रभः—परमेश्वर ! अबुद्धिपूर्वकोऽयमनयोर्मर्त्ययो-
रपराधः ।

पाशपाणिः—(सहकारमवलोक्य कुन्दप्रभं प्रति) परदार-
विष्टवकारी दुरात्मा खेचरापसदः कथं क्वचिदपि गतवान् ? ।
भरे मर्त्या ! जानीतं तस्य दुरात्मनः प्रवृत्तिम् ? ।

उभौ—(समयं) किमपि न जानीवः ।

पाशापाणिः—(विमृश्य) यथेयं वज्रकीलसंकुला विलो-
क्यते भूमिस्तया व्यक्तमनयोर्मर्त्ययोः शल्यसमुद्धारप्रयोगः ।
(पुनः साटोपं वज्रकीलानादाय मिश्राणन्दं केशैर्गृह्णाति ।)

(मैत्रेयः प्रतिभयेन मूर्च्छति ।)

मिश्राणन्दः—(धैर्यमवलम्ब्यात्मगतं)

परोपकारः क्रियते स्वस्य कल्याणहेतवे ।

ततोऽपि यद्यकर्याणं कल्याणात्तत्पदं परम् ॥ १३ ॥

तदतः परं भगवतो नाभेयस्य पादाः शरणम् ।

पाशापाणिः—भरे मर्त्यापसद ! निजस्य दुर्बिलसितस्य
फलमनुभव । (इत्यभिधाय सहकाराभ्यर्णमुपनयति ।)

(नेपथ्ये)

प्रसीद पयसांपते ! शृणुय कौमुदीभर्तारि

त्रिलोकभयकर्षणीं हृदयनेत्रवाग्विक्रियाम् ।

अमी ननु तपोधना जनविहारबन्धुषु भव-

त्वभावमयितापदः प्रतिवसन्ति घोरे वने ॥ १४ ॥

पाशापाणिः—कथमयं कुलपतेरनुजो गजपादः ? ।

(प्रविश्य)

गजपादः—पादसान्नाय ! कोऽयं निजे जामातरि शोभो-
द्गोपविष्टवः ? ।

पाशापाणिः—(सलज्जं मिश्राणन्दं विमुष्य) 'मुने ! कथ-
मयं कुलपतेर्जामाता ? ।

गजपादः—दृषाज्स्पे कुलपतिना युष्मत्पुत्री कौमुदी ।

गतवान् ? ।

(नेपथ्ये साक्षेपं)

कः कालेन कटाक्षितः? स्फुटरूपा दृष्टः कर्णीन्द्रेण कः ?
स्फूर्जद्द्विकणः करिष्यति शिरः कस्याशनिर्भस्मसात् ?
शम्पां कल्पविश्रुद्धले जलनिधौ को दातुमुत्कण्ठितः ?
क्रीडावेशमनि नः क एष मनुजः स्वैरं परिभ्राम्यति ? ॥

(उभौ सत्रासमाकाशमालोक्यत ।)

(ततः प्रविशति गगनादवतरणं नाटयन् पाशापाणिः)

कुन्दप्रभप्रभृतिक्थ परिवार)

पाशापाणिः—अरे मर्त्या ! मरणोन्मुखौ कुतस्त्यौ युवाम् ?
क्षिप्यं च देवतायतनस्य जगतीं पुरन्दरेणापि नमस्करणीयां
धमुधासंपर्कपांशुराभ्यां [पादाभ्यां] कश्मलयतः ? ।

(उभौ प्रतिभयेन प्रकम्पेते ।)

मित्राणन्दः—परमेश्वर ! भ्रावामविज्ञानद्वीपस्वरूपौ भ्रम-
पानराथौ वणिजौ देवतायतनरामणीयकमवलोकयितुं जगती-
मधिक्यौ ।

कुन्दप्रभः—परमेश्वर ! भवुदिपूर्वकोऽयमनयोर्मर्त्ययो-
रपराधः ।

पाशापाणिः—(सहकारमवलोक्य कुन्दप्रभ प्रति) परदार-

दुरात्म्या स्वचरापसदः कथं क्वचिदपि गतवान् ? ।

मर्त्या ! नानीतं तस्य दुरात्मनः वृत्तिम् ? ।

उभौ—(समर्थं) क्षिपयि न नानीवः ।

पाशापाणिः—(विमुच्य) यथेयं ब्रह्मकीलसङ्कुटा विडो-
 क्यते भूमिस्त्वया व्यक्तमनयोर्मर्त्ययोः इत्यसमुदाहरणयोगः ।
 (पुनः सारोपं ब्रह्मकीलानादाय निशामन्दं केचैर्गृह्णाति ।)

(नेत्रेभ्यः प्रतिभयेन नृच्छति ।)

मित्राणन्दः—(धैर्यमवलम्ब्यालगतं)

परोपकारः क्रियते स्वस्य कल्याणहेतवे ।

ततोऽपि यद्यकल्याणं कल्याणात्तत्पदं परम् ॥ १३ ॥

तदतः परं भगवतो नाभेयस्य पादाः शरणम् ।

पाशापाणिः—अरे मर्त्यापसद ! त्रिभुस्य दुर्दलसितस्य
 क्लृप्तमुपव । (इत्यभिधाय सहकारसम्बन्धमुपनयति ।)

(नेपथ्ये)

अमी ननु तपोधना जनविहारबन्धे भव-

त्वभावमथितापदः प्रतिवसन्ति घोरे बने ॥ १४ ॥

पाशापाणिः—कथमयं कुलपतेरनुजो गजपादः ? ।

(प्रविश्य)

गजपादः—पादसान्नाय । कोऽर्थं नित्रे जापावरि कोषो-
 द्रोपविष्टवः ? ।

पाशापाणिः—(सलज्जं निशामन्दं विमुच्य) हूने ! कथ-
 मयं कुलपतेर्नामाहा ? ।

गजपादः—दद्यात्स्यै कुलपतिना युष्मत्पुत्री कौमुदी ।

अमृतजलधेः पुष्पैस्तीर्स्तानिमज्जितमूर्मिभिः

मृदुभिरभितौ देवस्येन्दोर्भरीचिभिरश्रितम् ।

निजवपुरिदं मन्ये तस्याः कुरङ्गरुचक्षुषो

विरतिविमूर्खः स्निग्धैर्दिग्धं कटासनिरीक्षितैः ॥ २ ॥

(विमृश्य) यतः प्रभृति भगवतः पान्नपाणेस्तां कल्पलतां

कण्ठिकामधिगतवानास्मि ततः प्रभृत्येव कौमुदीसंपर्कपर्वणि
कथङ्कारयतितरामुत्कण्ठते चेतः । तदवगच्छ किमत्र निदानम् ? ।

मैत्रेयः—स्त्रीपुंसयोर्मन्यथोन्मादेककार्मणं कण्ठिकायाः
प्रभावातिशय एवात्र निदानम् । तदेहि पर्वालौचयितुं तां
कौमुदीमुपवनाभ्यन्तरे क्वचिदपि मृगयामहे ।

(नेपथ्ये)

(क) स्वणदिद्वजनणामिच्छं बंधुअणं परिचिअं हितकरं च ।

मिहंतीणं महिलाण मुणइ जइ माणसं बंधो ॥ ३ ॥

मित्राणन्दः—(आकर्ष्य) कथययं लतापृष्ठाभ्यन्तरे
कौमुदीध्वनिः ? । (विलोक्य) मैत्रेय ! कौमुदी कुन्दलता चा-
ग्रैव तिष्ठतः तत्रावचिरोद्दिता एव त्पणं मृषुमो वयमनयोः
संकयाम् ।

(ततः पविशति कौमुदी कुन्दलता च ।)

कौमुदी—(सदैववं) (स्व) अहवा निसग्यचंगंगसन्नि-

(क) क्षणदृष्टजननिमिच्छं बन्धुवनं परिचितं हितकरं च ।

मुद्यतीनां महिलानां जानाति यदि मानसं व्रथा ॥

(स्व) अहवा निसर्गचङ्गाङ्गसंनिवेशामिर्विचित्रमूषणाभिर्नगर-

वेसाहि विचित्तभूषणाहि नगरविद्यासिणीहि विलुचहि
 तस्स को नाम अम्हारिसीदरिदकभगासु अणुराभो ?
 निष्फळो वेभ मे एस बंधुभणपरिचाए पारंभो ।

कुन्दलता—(क) सहि ! कीस अचाणयं विसापि
 एण संतावेसि ? ।

अंगाण सभिरेसो इल्लिभसुभाणं पि तचिओ वेज
 वेसेणं चिय छायणविग्गओ षणवसुभाणं ॥ ४ ॥

वेधेयः—पश्य कौतुकम्,

महतिचपलं चक्षुर्वाचः स्थिरा हरिणीदृशः

सरलिमपदं नासान्यासो भुवौ कृदिलरिपती ।

नवधवलिमा गण्डायोगोऽधरः किसलाहणः

किमपि गुपिळा नाभिर्वसः प्रकाशपयोधरम् ॥ ५ ॥

कुन्दलता—(ख) अवि य—

काणं पि अंगळदी भूसिअइ भूमणेदि तरणीणं ।

युमिअइ उण काणं पि भूमणं अंगळदीए ॥ ६ ॥

विमतिनीभिर्विजुतहरयस्व तस्य को नामास्मादृशरिदकभगासु
 अनुदमः ! । तत्रिण्णळ एव मदेण अनुदमपरित्यागे पारम्भः ।

(क) सहि ! कम्माशब्दान निचयदिवायेन संवापयसि ।

अङ्गणा सभिरेयः इल्लिभसुभाणमपि वावेदं ।

वेधेयं अकम्पित्तवः पनरिदिसुभाणम् ॥

(ख) अवि य—

अङ्गणस्य सभिरेयः इल्लिभसुभाणः कम्पित्तवः ।

वेधेयं अकम्पित्तवः पनरिदिसुभाणम् ॥

मिश्राणन्दः—(उपसृत्य) मिये ! लावण्यपुष्पपुष्पेष्वपि
किमात्यनोऽप्येषु वृषा वैराग्यमुदरसि ? ।

गात्रं संनतगात्रि ! नेत्रमुखदं निःश्वासपूराहति-

र्नासाहादकरी रदच्छदमुषा जिहाऽतिसौहित्यकृत् ।

नादः किञ्चरकण्ठि ! कर्णमुखदो वक्षोनलक्ष्मीरियं

वसः मीणयते मृगासि ! वद ते किं नेन्द्रियाणां मुदे ? ॥७॥

कौमुदी—(कण्ठिकां विलोक्य सात्त्विकभावान् नाटयति ।

पुनः स्वगतं) (क) इतिअकालं तादस्स अशुरोहेण मए अप्पा
विदंविदो । इभाणि पुण एदं चेअ नयणमणमहूसवं सत्थवाहं
अणुसरिस्सं ।

कुन्दलता—(स्व) सत्थवाह ! तेण मणिणा किं पि तु-
म्हाणं उवकिदं ? ।

मैत्रेयः—कौमुदीहृदयकार्मणं किमपि वस्तु तदानीमेवो-
पनयता तेन रत्नेन महदुपकृतम् ।

मिश्राणन्दः—कुन्दलतिके ! अस्मन्मनःसंग्रहणसत्यङ्का-
रस्त्वया समुपनीतस्त्वदानीमसौ मणिविशेषः ।

मैत्रेयः—कुन्दलतिके ! अयमपि तस्य त्वदुपनीतस्य मणेः
सत्प्रसादो यदयं महापथिवलयमुभगम्भविष्णुवर्षामेतरो मे बाहुः ।

मिश्राणन्दः—(सोत्कण्ठं कौमुदीवदनमवलोक्य) मैत्रेय !

(क) एतावत्कालं तातस्यानुरोधेन मयाऽऽत्मा विदम्बितः ।
दानीं पुनरेतमेव नयनमनोमहोत्सवं सार्धवाहमनुसरिष्यामि ।

(ख) सार्धवाह ! तेन मणिना किमपि दुष्माकमुपकृतम् ! ।

त्वं कौमुदी मुदति ! गात्रमिदं च पुष्प-
चापाभितापपरिवापनिपीतसौस्थ्यम् ।

अज्ञेन ते सुखयतस्तदिदं विधातुः

सर्गक्रमो भगवतो जगतां प्रतीपः ॥ ११ ॥

कौमुदी—(स्वगतं) (क) जं भोदि तं भोदु । अहं
एदेण सह गमिस्सं । (प्रकाशं) वननिवासपसाएण मुद्धा सु
अहं न विचित्रभणिदीओ जानामि । एदं उण किं पि संखे-
वेण मंतेमि । अवरमन्धवाहपडिवत्तिविवरीदाए पडिवत्तीए
तुमं पिक्खिस्सं । अओ वरं जं ते पडिहाई तं करिज्जामु ।

मित्राणन्दः—मिये कुहमलाग्रदति ! अपरसार्थवाहानां
प्रतिपत्तिं बोधयित्वा किमप्यपरमादिन्न ।

कौमुदी—(स्व) एदं खु अम्हाणं कवडतावसपेडयं ।

मैत्रेयः—ततस्ततः ? ।

कौमुदी—(ग) तदो नो कौञ्चि प्रभूददविणो सत्थवाहो

(क) यद् भवति तद् भवतु । अहं एतेन सह गमिष्यामि ।
वननिवासप्रसादेन मुग्धा खलु अहं न विचित्रभणितीः जानामि ।
एतत्पुनः किमपि संक्षेपेण मन्त्रये । अपरसार्थवाहप्रतिपत्तिवि-
परीतया प्रतिपत्त्या त्वा प्रेक्षिष्ये । अत परं यत्ते प्रतिभाति
तत्क्रियताम् ।

(ख) एतत्खलु अस्माकं कपटतापसपेटकम् ।

(ग) ततो यः कौञ्चि प्रभूतद्रविणः सार्थवाहो भवति तस्याहं
स्त्रियेतुं दीये ।

(क) तदो सु तुम्हे अवरसत्यवाहपटिवचिसवणतरलिदहिदया
निसर्गणरपसु [सु] वि कौमुदीवयसेसु वीसंभं न करिस्तथ ।

मैत्रेयः—कुन्दलतिके ! किमेवं सार्धवाहस्य चातुरीर्वमुख्य-
मुज्ञावयसि ? ।

स्तुरीगवार्कदुग्धानां दृश्यं यदपि नान्तरम् ।

तथाप्यास्वादपार्यक्यं जिहाऽऽख्याति पटीयसी ॥१३॥

कुन्दलता—(स्व) सत्यवाह ! तुम्हेहि अहं मुपरिदन्वा ।
अहं सु रयणकृदपज्वयतो कौमुदीस्नेहेण इध समागदा बह्यामि ।

मैत्रेयः—(विदस्य) भद्रे ! अहमपि त्वया कदाचि-
दुपलक्षणीयः ।

कौमुदी—(मित्राणन्दं प्रति) (ग) अस्ति तादस्त
अणुभूदपभावो विसावहारमंतो ।

मित्राणन्दः—ततः किम् ? ।

कौमुदी—(घ) सो पाणिमोचनापर्वणि अस्तिदन्वो ।

यथा प्रेमविद्वलामु अपि न तामु विश्वासमवतरति ॥

(क) ततः सत्तु यूयं अपरसार्धवाहणतिपठिधवणतरलि-
तदहदया निसर्गनरपशुचि कौमुदीवयस्येषु विभ्रम्भं न करिष्यथ ।

(स्व) सार्धवाह ! युष्माभिरहं स्मर्तन्वा । अहं सत्तु रत्नकृ-
दपर्वत्वात् कौमुदीस्नेहेनात्र समागता वर्त ।

(ग) अस्ति तातस्यानुभूतप्रभावो विसावहारमन्त्रः ।

(घ) स पाणिमोचनापर्वणि अर्धयितव्यः ।

(नेपथ्ये)

इदानीं सर्वस्यापि कर्मणः पर्यन्तः संजातः ।

गजपादः—(समयमात्मगतं) केयमुपभ्रुतिः कुलपतेर-
निष्टं सूचयति ? ।

(उपसृत्य कुन्दलता मणमति ।)

कुलपतिः—वत्से ! गत्वा मूढि आर्यां गन्धमूपिकाम् ।
यथा, विवाहवेदिकामागत्य बधूवरोचितानि कर्माणि कारय ।

(कुन्दलतिका निष्कान्ता ।)

(प्रविश्य)

मर्कटवर्णः—भगवन् ! इदानीं सर्वस्यापि कर्मणः पर्यन्तः
सञ्जातः । तदागच्छत यूयं येन पाणिग्रहणयाधीयते । (इति
पुरो निधाय विज्ञपयति ।)

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

मर्कटवर्णः—भगवन् ! इदं बधूवरम् । अयं पुरोधाः ।
इयं भगवती गन्धमूपिका कुन्दलता च ।

(ततः प्रविशन्ति यथानिर्दिष्टाः सर्वे ।)

कुलपतिः—(गन्धमूपिकां प्रति) आर्ये ! सवरां विवाह-
वेदीमधिरूढां कौमुदीं वत्सां विलोचय मास्रमस्माभिर्जन्मन-
स्तपःकर्मणश्च फलम् ।गन्धमूपिका—(सासं) मदीयेन तपसा सतीत्वेन च
चिरमविधवा भवतु वत्सा ।

गजपादः—वत्से ! प्रतिशृणु शिरसा पितृष्वगुरुशिरसम् ।

(कौमुदी शिरो नमयति ।)

पुरोधाः—(कुलपतिं प्रति) अर्घदानपूर्वकं प्रयच्छ शुर्वी
तामात्रे ।

कुलपतिः—कोऽत्र भोः ! । पाद्यं पाद्यम्, अर्घोऽर्घ्यः ।

(प्रविश्य तुन्दिल सर्वमुपनयति ।)

कुलपतिः—(सात्त पादौ प्रक्षाव्यार्घ्यमुपनयति । पुनः सगद्गदं)
त्स मित्राणन्द ! प्रनिगृहाणास्मत्कुडुम्बदृष्टिचकौरीकौमुदीं
र्वीं कौमुदीम् ।

(प्रविश्य)

षट्ठुः—(पुरोधम प्रति) लग्नसमय इदानीम्, ततः समाप्यतां
तुकविधिः । प्रनिरुध्यतां कोलाहलः । अवधीयतां झलरी-
त्कारं ।

पुरोधा. सरभसमुत्थाय हस्तभङ्गया कोलाहलं प्रतिरुणद्धि ।)

(नेपथ्ये झलरीत्कार ।)

पुरोधाः—पुण्याहं पुण्याहं (इत्युच्चारयन् वधूवरस्य पाणी
जयति ।)

(नेपथ्ये तापम्यो मङ्गलानि गायन्ति ।)

(सर्वे सामन्दं वधूवरस्य शिरसि कूर्वाक्षतादीनि प्रक्षिपन्ति ।)

पुरोधाः—(वधूवर प्रति) प्रदक्षिणीकुरुतां भगवन्तं परि-
नसाक्षिणमाशुशुक्षणिम् ।

(उभौ तथाकुरुत ।)

कुन्दादृतिका—(मित्राणन्दं प्रति)

(क) दशदिं चेअ परंमुहेदिं मयणग्निभिभलमणओ ।

कारिञ्जंते कुलवालिभाउ गदिबाई कजाइं ॥ १५ ॥

गन्धमृषिका—ततस्तथा कपश्चिदस्या अभिमुखो भूयाः

यपेयं कौलीनं किमपि नाचरति ।

(मित्राणन्दः सरुञ्जमधोमुखो भवति ।)

कुलपतिः—

जायातः ! प्रतिपादिता शुभरात्रयागल्भ्यलभ्या स्वयं

तुभ्यं स्वर्गनितम्बिनीप्रतिनिधिः पुत्री मया कौमुदी ।

पित्रोर्नेत्रमहीत्सवे करतलव्यामोचनापर्वणि

स्वरं वस्तु यदिष्टमस्ति भवतस्तत्किञ्चिदुर्घट्टेषु ॥१६॥

मित्राणन्दः— (अञ्जलिं यद्भ्या) विपापहारमन्त्रोपदे-

शेन मसीद् ।

कुलपतिः—(सावहेलं)

मियां प्राणेभ्योऽपि त्वयि विष्टजतो वत्स ! तनपा-

मदेयं किं नाम स्वमपि विजहासोः कुलपतेः ? ।

किमेतैस्तैः पृथ्वीजनसमुचितैरक्षरलवै-

रसाध्यं विधानामपि किमपि वस्तु स्वर ततः ॥१७॥

गजपादः—

अल्पत्वं च महत्त्वं च वस्तुनोऽर्थित्वमीक्षते ।

कव्ये तरधुः श्रद्दालुर्न कव्ये त्रिदशां पतिः ॥१८॥

(क) दशितैः तत्र पराञ्जुलैर्भेदनामिद्विह्वलनमः ।

कार्यन्ते कुलवालिका प्रथिञ्जनि कार्यापि ॥

(कौमुदी शिरो नमयति ।)

पुरोधाः—(कुलपतिं प्रति) अर्घदानपूर्वकं प्रयच्छ पूर्वा
नामाग्रे ।

कुलपतिः—कोऽत्र भोः । पाद्यं पाद्यम्, अर्घोऽर्घ्यः ।

(प्रविश्य तुन्दिल मयेमुपनयति ।)

कुलपतिः—(सासं पादौ प्रक्षाल्यार्धमुपनयति । पुनः सगद्गदं)
नत्स मित्राणन्द ! प्रतिगृहाणास्मत्कृदुम्बदृष्टिचकोरीकौमुदीं
पूर्वीं कौमुदीम् ।

(प्रविश्य)

यदुः—(पुरोधसं प्रति) लग्नसमय इदानीम्, नतः ममाप्यतां
कौतुकविधिः । प्रतिरुध्यतां कोलाहलः । अवधीयतां श्लथरी-
ज्ञात्कारे ।

(पुरोधाः सरभसमुत्थाय हस्तसन्नया कोलाहल प्रतिरुणद्धि ।)

(नेषध्ये श्लथरीज्ञात्कार ।)

पुरोधाः—पुण्याहं पुण्याहं (इत्युच्चारयन् वधूवरस्य पाणी
योजयति ।)

(नेषध्ये तापस्यो मङ्गलानि गायन्ति ।)

(सर्वे सागन्दं वधूवरस्य शिरसि दुर्वाक्षतादीनि प्रक्षिपन्ति ।)

पुरोधाः—(वधूवर प्रति) प्रदक्षिणीकुरुतां भगवन्तं परि-
णयनसाक्षिणमाशुशुक्षणिम् ।

(उभौ तथाकुरुत ।)

कुन्दलतिका—(मित्राणन्दं प्रति)

(क) दक्षिणे चैत्र परंत्तरेहि मयणमिभिभङ्गयणाधो ।

कारिज्जने कुलवालिभात्र गरिष्ठाई फज्जाई ॥ १५ ॥

गन्धमूपिक्वा—नतस्तथा कपाश्चिदस्त्रा भभिमुखो भूपाः

चधेयं कौर्त्तने किमपि नापरति ।

(मिश्राणन्द सङ्ग्रहमधोपुखो भवति ।)

कुलपतिः—

जापातः । मक्षिपादिना शुभचदमागल्भ्यन्भ्या स्वयं

शुभ्यं स्वर्गानितम्बिनीमतिनिधिः पूर्वा मया कांशुदी ।

पिशोर्नेत्रमरोत्सवं करतन्वप्यामोचनापरंणि

रंरं वस्तु पदिष्टमस्ति भवनस्तन्निच्छिदुर्धृष्टु ॥१६॥

मिश्राणन्दः— (अज्ञाति वरुष्या) विपापहारमन्थोपदे-

चेन मर्माद ।

कुलपतिः—(माषदेल)

विषां प्राणेभ्योऽपि त्वयि विद्युन्नो वत्स ! तनपा-

मदेयं किं नाम स्वमपि विनहासोः कुलपतेः ? ।

किमेतस्त्वंः पट्टीजनममुचितरक्षारत्नं-

रसाध्यं विश्वानामपि किमपि वस्तु स्मर तवः ॥१७॥

गजपादः—

अलत्वं च महत्त्वं च वस्तुनोऽप्यित्वमीक्षते ।

कल्पे तरङ्गुः धद्दालुर्न कल्पे विदुर्वा पतिः ॥१८॥

(क) दक्षिणेः सङ्ग्रह पराशु (सर्भदनामिभिद्दमनसः ।

कार्यन्वे कुलवालिष्ठा मभिष्यानि कार्याणि ॥

गन्धमूपिका—भगवन् ! यदभिरुचितं जामात्रे नदन्तु ।
पुरोधः—मुनीन्द्र ! नाहंमि पवित्रे तस्मिन् पाणिमोचना-
पर्वणि जामातुर्वंमनस्यमाधातुम् ।

कुलपतिः—(विमृश्य भविष्यत्) मर्कटवर्ण ! पवित्रय
पुष्पोपहारेण ध्यानवेदीम् ।

(मर्कटवर्णनयाःकरोति ।

(कुलपति रसनावन्धमाधाय -या न नश्यन्

गजपादः—(कर्णं दत्त्वा)

मञ्जीराणि यथा गणन्ति बह्वलः कोलाहलः श्ववरा-

व्रातस्यैप यथा यथा च वियति ज्योतिः समुज्जृम्भते ।

दिव्यः कोऽपि निर्गलः परिमलः काष्ठः स्पर्णाते यथा

व्यक्तं हन्त ! तथोपसर्पति मही श्रीजाङ्गुलीद्वया ॥१९॥

कुलपतिः—(सप्रश्रय) स्वस्ति देवतायै ।

देवता—(सविनय)

श्रीमन्मुनीश्वर ! गिवप्रतिभूः समाधि-

श्रापल्यविप्लवमपास्थत कच्चिदुच्चं ? ।

सर्वेऽपि किं व्रतभृतः सुखमामतेति ?

किं चाद्य मां किमसि संस्मृतवानकस्मात् ? ॥२०॥

कुलपतिः—(सादर)

हालाहलहरीं विद्यां वन्द्यां देवैः सदानवैः ।

एतस्मै देवि ! जामात्रे प्रसीद प्रतिपादय ॥ २१ ॥

(देवता मित्राणन्दस्य शिरसि दक्षिणभुज निधाय कर्णे एवमेव ।)

मिश्राणन्दः—महावसादः । (इत्यभिधाय मन्मथि ।)

क्षेपता—शुनीन्द्र ! प्रजायां वयम् ।

कुलपतिः—निष्पन्नृदादिदशमंभक्षो भूवासुः ।

(देवता निर्गोपते ।)

(नेत्रभ्ये)

अस्त्रादिमाभयन्नं मदीपसंहृततमस्त्रारतुनारम् ।

बोशरं कुलवनिनेव मिश्रमनुगमति दिनलक्ष्मीः ॥२२॥

गजपादः—(साशुद्धमात्मगतः कथमं बहुः संभ्यासम्प-
न्यावर्णनान्प्राज्ञेन महृष्टदोषांगोत्पोगापहनद्रविगमारेण सार्ध-
वारकुमारैण सह वन्साया गमनं मूरयति ।

गन्धभूपिशा—(पुरोधस्य शनि) रत्ननिरिदानीम्, पर्ण-
शालाभ्यन्तरमुपेतु वन्ता । पश्यतु अगमार्थगहननिपत्या
जामातरम् ।

कुलपतिः—वयमपि ताई मादोपिर्त्तिं सन्ध्यामनुष्ठातुं
प्रतिष्ठासरे ।

(इति निष्क्रान्ता सर्वे ।)

॥ तृतीयोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽङ्कः ॥

(ततः मविशति मिश्राणन्दो मूर्ध्ववृत्तकरणा श्रीशुद्धी च ।)

मिश्राणन्दः—(समन्ततोऽवलोक्य)

विणयपन्भंसेण । न एस कुलबहुभाणं पसंसभिञ्जो मगो
 तुमं पि पायविहारकिलेसेण परिसंतोऽसि, वा अहं ते अंगसं
 शरणं करिस्सं ।

भिप्राणन्दः—(साध्यमात्मगतं)

न मे गोत्रं वेद प्रकृतिमपि.....न
 स्वभावस्या किं घोषठतमपि नास्या किमपि मे ।
 तथाप्येषा बन्धुनमुचदसिताक्षी मम कृते
 पुरन्धीणां ममग्रहिलमविचारं सतु मनः ॥ २ ॥
 (प्रकाशं)

मिये कौमुदि ! दवीपसो देशान्तरादुपगतवतः सर्वथाप्य-
 विशावकुलशीलरांपदः परोक्षममग्रन्थर्मम वणिजो निमित्तं वि-
 रमरूडसोहादमुद्रोपनुतानां बन्धुनामुपहास्यजनकं स्वदेशपरिहार-
 पादविहारशीतवातातपमसहनमायं क्लेशावेशमतुच्छमुपगच्छन्ती
 निमीलितनेत्रपत्रा संलेन्द्रमधिरोहसि । अविद्यमानयानपात्रा
 महार्णवमवगाहसे । अनासादितजाङ्गुलीमसादा पद्मगाधिनाय-
 मृत्कोपयसि ।

कौमुदी—(क) अज्जउत्त ! कीस इत्तियं पि सयलमहे-

(क) जायंपुत्र ! कस्मादेतावदपि सकलमहिलाजनसमानं मम
 चरितं निरूप्य विस्मयमुपगतोऽसि ? ।

क्षममात्रदृष्टमियजनमेमभरोद्विह्वला महिलाः ।

चिरपरिचितानपि मुचन्ति बान्धवानेषा किञ्च प्रकृतिः ॥

मैत्रेयस्य परित्यागो यथा दुःखाकरोति माम् ॥ ७ ॥

कौमुदी—(क) अज्जउत्त । अलाहि विसाएण । जया-
मंतिदं करिस्सादि मिचेभो । संपदिस्सादि सिंहलदीपचिद्वार्ण
अम्हाणं ।

मिश्राणन्दः—मिये ! यद्यपेतथमासि नदा नगराभ्यन्तरे
गमनाय मन्त्रमस्व ।

(कौमुदी करण्टकमादाय उत्थानं नाटयति ।)

(उभौ नगराभिमुखमुपसर्पत ।)

मिश्राणन्दः—(सानन्दं) मिये ! पश्य पश्य,
विश्राम्यत्यधिराः क्वचित्क्वचिदपि प्रीडाचलोपत्यका-
क्रीडत्यारपुरन्धयो गिरिसरिङ्गङ्गास्ताराः क्वचिन् ।
एते ते रमयन्ति कोकिलकुलव्याहारवाचालितो-
घानक्षोणिरुहः पुरीपरिसराः श्रोत्राणि नेत्राणि च ॥८॥

(पुरोऽवलोक्य)

धावं धावमयं पुरः पुरजनः किं कान्दिदीको भ्रम-
त्येपोऽपि ध्रुतिदुर्भगः प्रतिदिशं हकानिनादः कथम् ? ।
रुध्यन्तेऽध्वनि किं पदातिपटलैरागन्तवो जन्तवः
कस्मात्कावचिका निकुञ्जकुहराण्यावृण्वते वानिभिः ? ॥

(क) आर्यपुत्र ! अलं विपादेन । यथामन्त्रितं करिष्यति
मैत्रेयः । संपटिष्यते सिंहलद्वीपस्थितानां अस्माकम् ।

लान्गणसमाणं मम चरिदं निरुविभ विन्ध्यमुवगदोऽसि ।
 खणमिचदिद्विपिभयणपिम्मभरुन्भिभलाओ महिलाओ ।
 चिरपरिचिएऽवि मिह्रंति वश्वे एस किर पगिदि ॥ ३ ॥

मिश्राणन्दः—(स्वागत)

वीरेषु गणनां पूर्वं परमर्हन्ति योपितः ।

यास्तृणायाभिमन्यन्ते प्राणान् प्रेमान्धचेतसः ॥४॥

कौमुदी—किं च—

(क) देसं वशंति विममं सहंति णिव्वं भमंति दुहिआओ
 तद्वि महिलाण पिम्म दइयंमि न सयणवग्गंमि ॥५॥

ता अवरं मे भत्ति निरुवेदु अज्जउत्तो ।

मिश्राणन्दः—(सविनयं) भिये कौमुदि !

पितृभ्यामावाल्यादजनि यदनन्तं किमपि ते

भियं वा श्रेयो वा तदुपनयने कोऽस्मि कृपणः । ॥

इदं सत्यासत्यं पुनरभिदधे प्रीतिमुखरः

परं कालादस्माञ्चूतकनिरपेक्षस्तव जनः ॥ ६ ॥

(कौमुदी सलज्जमधोमुस्तीभवति ।)

मिश्राणन्दः—(विचिन्त्य सखेदं)

सुखाकरोति संयोगस्तथा न तव कौमुदि ! ।

मित्राणन्दः—(आकर्ष्यं समयं) यथायमानुपदिकस्य
 व्याहारः तथा जाने योज्यं करकलिवासिधेनुर्निःसृत्य गतः,
 व्यक्तमसौ चौरः । तदिदानीं तस्करस्थानोपलब्धरस्माभिः
 किमनुष्ठेयम् ? ।

(कौमुदी कम्पते ।)

(नेपथ्ये)

इहैव पदपद्धतिर्विशति पार्वतीमन्दिर
 तदत्र बहिरास्यतां निभृतवृत्तिभिः पत्तिभिः ।

अयं स धृतजीवितः परगृहादृष्टुष्टाभ्रणो
 नियम्य परिगृह्यतां द्रविणपस्मरस्वस्करः ॥ १४ ॥

(कौमुदी मूर्छामभिनयति ।)

(नेपथ्ये)

भो भोः पदातयः ! कृतावधानैर्मध्ये भवेष्ट्यम्, अपि
 नाम दस्युः प्रहारमादधीत ।

मित्राणन्दः—(विलोक्य) सपरिकरः प्राप्तः पुरीरक्षकः ।
 (ततः प्रविशति कालपाश दीर्घदण्डवराहनुण्डमभृतिकश्च परिवारः ।)

कालपाशः—दीर्घदंष्ट्र ! [मध्य] मवलोक्य ।

दीर्घदंष्ट्रः—(विलोक्य) राजपुत्र ! अस्ति किमपि
 शानुपमभ्यन्तरे ।

कालपाशः—(सक्रोधमुद्ये स्वर)

मुपित्वा पौराणां नवकनकमाणिवयपटितां-
 धिरं काञ्चीचूडामणिमुकुटताडकटकान् ।

मित्राणन्दः—राजपुत्र ! किमस्य श्वपाकस्य संस्पर्शनेन मामपवित्रयसि ? ।

कालपाशः—इला दुष्टे ! तर्हि त्वमेव समाचर श्वपाक-
करणीयं निजे भर्त्तरि ।

(कौमुदी रक्तचन्दनेनोपलिप्य शरावमालां कण्ठे निक्षिपति ।)

कालपाशः—दीर्घदंष्ट्र ! रासभमधिरोपय तस्करम्, इमां
च योषितं मूर्ध्नि कृतकरण्डिकां रासभस्याग्रे कुरु ।

(दीर्घदष्टः सर्वमाचरति ।)

मित्राणन्दः—(स्वगतं)

अस्मिन् कर्मणि भिन्नकर्मणि न मे चित्तस्य वाचां भ्रुवो-
र्दृष्टेः पाणिषुटस्य.....रपि व्यापारभारोदयः ।

भूयांस्येवमपि [यदा] ज्वरकराण्यायान्त्यभद्राणि चे-

न्नाभेयस्य तदा पदानि शरणं देवस्य दुःखच्छिदः ॥१८॥

(नेपथ्ये)

विधिना विधीयमानं कमलानां बन्धनं त्वदोपाणाम् ।

द्रुमनलम्भविष्णुर्भानुर्दीपान्तरं श्रयति ॥ १९ ॥

कालपाशः—बराहतुण्ड ! मातरयं राजकुलाय दर्श-
नीयः । सांप्रतं पुनर्भ्रमयत्वेन सर्वासु नगररथ्यासु । वयमपि
तस्करान्वेषणखेदं विनोदयितुं व्रजामः ।

(इति निष्कान्ताः सर्वे ।)

॥ चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

(कौमुदी सवाप्यमभोमुत्सीभवति ।)

कालपाशः—(विमृश्य) फोञ्च भोः ।।

(मविश्य)

यन्माहुरः—(क) एतो म्हि । भाणरेदु काप

कालपाशः—भरे यन्माहुर ! वाइय कथ्यपरम्,

नय सरामभं श्याकम् ।

(म्) जं भाणरेदि शार्पी । (इराभिगाव यन्मा हुतो निष्ठा

(नेपथ्ये दु यतो कथ्यारद्वयनिः ।)

कालपाशः रगाइतुण्ड ! मल्लभय तस्करस्व के
संज्ञानय भुजा ।

(वराइतुण्डम्लया हरोति ।)

(चोमुतो वारस्वई प्रजाति ।)

मित्राणन्दः—दिये !

सा रिपोइ हने वाणः कने यणेव कनेगाय् ।

सन्वं रिपाइथोहागां न देवं पतिवति ॥ १७

मित्राणन्दः—राजपुत्र ! किमस्य शपाकस्य संस्पर्शनेन
मामपविप्रयसि ? ।

कालपाशाः—इत्या दुष्टे ! तर्हि त्वमेव समाचर शपाक-
करणीयं निजे भर्त्सरि ।

(कामुदी रक्तचन्दनेनोपलिप्य शगवमालां कण्ठे निक्षिपति ।)

कालपाशाः—दीर्घदंष्ट्र ! रामभमधिरोपय तस्करम्, इमां
योषितं मूर्धच्छतकरण्डिकां रासभस्याग्रे कुरु ।

(दीर्घदंष्ट्र सर्वमाचरति ।)

मित्राणन्दः—(स्वगत)

अस्मिन् कर्मणि भिन्नकर्मणि न मे चित्तस्य वाचां भुवो-
दंष्ट्रेः पाणिपुटस्य.....रपि व्यापारभारोदयः ।

भूयांस्येवमपि [यदा] ज्वरकराण्यायान्त्यभद्राणि चे-
न्नाभियस्य तदा पदानि क्षरणं देवस्य दुःखच्छिदः ॥१८॥
(नेपथ्ये)

विधिना विधीयमानं कमलानां वन्दनं त्वदोपाणाम् ।
द्रुमनलम्भविष्णुर्भानुर्दीपान्तरं श्रयति ॥ १९ ॥

कालपाशाः—वराहपुण्ड्र ! प्रातरयं राजकुलाय दर्श-
नीयः । सांभवं पुनर्भ्रमयत्वेनं सर्वाणु नगररथ्याणु । वयमपि
स्करान्नेपणखेदं विनोदयितुं व्रजामः ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

श्रपदानां विजयवर्मणा मण्डलेश्वरेण प्रेषितोऽस्मि ।

राजा—दुरुच्छेदः खलु दुरात्मा चक्रतेनः । तवस्तु
समप्रसामग्रीकेण योद्धव्यमिति गत्वा समादिश विजयवर्माण

(पुरुषः प्रणम्य निष्क्रान्तः ।)

राजा—(विमृश्य) अमात्य !

आरुर्ष्यागमनं क्वयं स्यनगराद्गतस्य लक्ष्मीपतेः

सर्वाङ्गीणशुभानिपेरुमुभगामास्वादयामो दशाम् ।

कामं वाममिदं स्फुरत्परितनं नेत्रं च गायं च नः

कोऽयं नाम परस्वस्वतिद्वतः सर्गकपो वैरमाः ? ॥२॥

कामरनिः—मभजनयकोपयभरानामङ्गस्फुरगानां शुभानि
शुभोदकंषु को नाम विश्रम्भः ? ।

(नेपथ्ये कथयतदहधनि ।)

राजा—अमात्य ! महोत्सवदिने किमिदम् ? ।

(प्रविश्य)

प्रतीहारः—वसिष्ठे देव ! वसिष्ठे, मातुः कालसाधेन नग-
रमुत्थाहस्तस्तरः ।

राजा—कामो कामो ? ।

(तत्र प्रविशति कालसाधेन केनेगृहीतो विराट्क

मूर्च्छितस्तरिदहा कोमुतो य ।)

राजा—(साधकं) ममना नेपथुसाधनेहगुदराभ्या-
हारम् वाचंस्तरम् । अतो ! विविधः कर्मा विराटः ।

? मन्त्रविद्वन् नन- (११५५)

कामरतिः—(कौमुदीमवलोक्य साभिलाषमात्मगतं)
 कामं कामं कुमुमधनुषोऽप्यावदन्ती ससोके
 लोकेऽप्यस्मिन् यदि मृगदृशामीदृशी रूपलक्ष्मीः ।
 तंशाकीर्णं तपसि विपुलस्वर्गभोगोन्मुक्तानां
 मन्दीभूता त्वत्तु उदधुना प्राणभार्जा प्रवृत्तिः ॥ ४ ॥

राजा—(साक्षेप)

रे रे तस्कर ! कस्तान् जनकः ? कः सोदरः ? कः सुतः ?
 कस्ताता ? किन् मित्तमस्ति ? सदनं ते कुत्र ? के बान्धवाः ?
 कस्येयं कुमुपेषुकेन्द्रिमरती सर्वाङ्गरम्या भिया ?
 केनाय व्यसनेन विह्वलमना मुष्णासि नः पत्तनम् ? ॥ ५ ॥

भिन्नाणन्दः—(सभय) देव ! समुद्रोपजीवी भिन्नाण-

न्दनामा बणिगह उद्धरितस्तप कियदपि द्रविणमादाय स्वनगरं
 प्रति प्रचलितः । अथ च मे देव एव प्राता पिता पान्धवो वा ।
 इयं च मे सवर्षचारिणी । नगरमहं मुष्णासि न वा ? इत्यत्र
 देवः प्रमाणम् ।

राजा—भरे कालपाश ! कण्ठकाभ्यन्तरमवलोक्य ।

कालपाशः—(विरोध) देव ! एतानि सप्त कुण्डलानि,
 योश्च मञ्जीराणि, एते चक्रविंशतिरङ्गदाः, सप्तदश घृहाम-
 यः । अंपरस्य पुनर्वर्जनायस्य रत्नसमूहस्य न शक्यते सं-
 यानमाधातुम् ।

१ त्व—'अत्र' इति । २ क 'माता' इति । ३ त्व—'देव' इति ।
 त्व—'एतस्य' ।

राजा—अरे कालपाश ! कुत्र मदेष्टे कथं चायं प्रातः ? ।

कालपाशः—भानुपदिकेनार्पितशष्पिडकायतने प्रतिवृहीनः ।

राजा—(विगृह्य) तं न्वरिततरमानुपदिकमाकारय ।

(प्रविश्य)

आनुपदिकः (क) एमं मिह ।

राजा—अरं ! अयं तस्करः न्वया पदानुसारेण सवु-
पनीतः ? ।

आनुपदिकः—(मित्राणन्दपदान्धवलोक्य) (ख) भट्टो !

अञ्जालिशा सा पदपद्मं ना कचायणीभुवनं पंविष्टा ।

राजा—भमान्य ! किमिदम् ? ।

कामरतिः—देव ! अयमपि चारः, यस्य च पदपद्मतिः

कात्यायनीभुवनं प्रविष्टा सोऽपि चारः । महदिदं देवस्य

नगरम्, संभवन्ति भूयांसो दस्यवः ।

राजा—(कौमुदीं प्रति)

वक्रं पात्रं लवणमधुनः पद्महर्षां च पाणी

वाणी स्वाद्भक्तिहर्षिणीहारिणी नेत्रपत्रं ।

लज्जासज्जा स्थितिरविकृतिर्भूरिसत्त्वं महत्त्वं

(क) एषोऽस्मि ।

(ख) भर्तः ! अन्यादृशा सा पदपद्मतिः । या कात्यायनीभुवनं

प्रविष्टा ।

१ ख—' एसो मिह ' इति । २ क—' भट्टा ! अञ्जालिशा ' ।

३ ख—' पविष्टा ' ।

तत्त्वं तत्त्वं कथय ननु नः कासि? कस्यासि पत्नी? ॥९॥

कौमुदी—(सलज्जं) (क) देव ! वणिअस्स दुहिआ ।

इदस्स बहुआ ।

कामरतिः—देव ! नेयमस्य पत्नी । किमुतानेन कुतो-
प्यपहृत्य मन्त्रेण वा तन्त्रेण वा व्यामोहिता, तदियं बहुर्बहु-
तदनुकूलं व्याहरति ।

राजा—(विमृश्य) अरे कालपाश ! पौरानाहय ।

(प्रविश्य कृतोष्णोपा सप्ताष्टा वणिजः प्रणमन्ति ।)

राजा—उपलक्ष्योपलक्ष्य प्रतिगृह्णीत यूयं स्वं स्वमाभ-
गं द्रविणं च ।

वणिजः—(विलोक्य) (क) भट्टा ! न इत्थ अम्राणं
भरणं वा दविणं वा किं पि अत्थि ।

राजा—अमात्य ! न तावदगुनाऽऽस्त्यौराणां किमप्यप-
म् । देशान्तरतस्करनिग्रहे तु के वयम् ? ।

कामरतिः—(स्वगतं) नं नामास्मिस्तस्करे जीवति
यिं कथंचिदपि वनिता संपद्यते तदयं यथाकथंचिदपि
आदयितव्यः । भवतु । (प्रकाशं) देव ! निधयेन तावदयं
रः । सांप्रतमेव चायमायातस्ततः पौराणां किमपि नोप-
वान् । भतः परं पुनः सर्वमपि शनैः शनैरुपकुर्यात् ।

(क) देव ! वणिजो दुहिता । एतस्य वधुः ।

(ख) भर्तः ! नात्रास्माकं आभरणं वा द्रविणं वा किमप्यस्ति ।

१ ख ' निग्रहेषु ' । २ ख ' न चास्मिन् ' ।

दिताऽसि तदा युवराजमुत्थापय ।

(आकाशे)

उत्तिष्ठ भोः ! उत्तिष्ठ ।

कुमारः—(ससंभ्रममुत्थाय) कथमयमियान् जनसंमर्दः
अम्ब ! किमद्य तातदर्शनमहोत्सवे शोकदुर्दिनान्यकारितवद
नासि ? । प्रयतस्व ब्रजामस्तात पादान् प्रणन्तुम् ।

राजा—(तानन्दं सवाप्यं)

एषेहि वत्स ! सीतांशुवंशशुक्तावचूळ ! माम् ।

दोर्भ्यां मृणालमित्राभ्यामाञ्जिङ्ग पिनरं निजम् ॥ ११ ॥

कुमारः—रुथं नेदीयांस एव तातपादाः ? । (उत्थाय
प्रणमति ।)

(राजा आलिङ्ग्य शिरसि चुम्बति ।)

कुमारः—(मित्राणन्दमवलोक्य) तात ! वध्यनेपथ्यगारी
राजसदसि कोऽयम् ? ।

राजा—महदस्य चरितमनाख्येयमिदानीं पवित्रे भवत्सं-
पर्केर्षणि । (पुनः सविनयं मित्राणन्दं प्रति)

त्वमेवास्य स्वामी त्वमपि जनकस्त्वं च जननी

गुरुस्त्वं बन्धुस्त्वं त्वमसि परमं मित्रमपि च ।

येनाठशस्त्रिभुवनजनग्रासरभस-

॥ १२ ॥

(मित्राणन्दः मञ्जुवधोमुखो भवति ।)

(वं प्रति)

मदनकः—(समयं) ततस्ततः ? ।

मङ्गलकः—ततः महत्सर्वाङ्गीणपर्मणं कण्ठगतमाणं विज-
यवर्मणं विलोक्य विपादी निपादी शनैः शनैः गजराजं
प्रतिनिवर्त्य स्वं शिबिरमापातवान् ।

मदनकः—अहह ! विक्रमबाहोः प्रतापक्षयः । (पुनर्वि-
मृश्य) आर्य ! कोऽयं द्विजातिमैत्रेयः ? कथं च विजयव-
र्मणे संपटितवान् ? ।

मङ्गलकः—अयं किल वैदेशिकः सैनिकैर्भ्रष्टविपक्ष-
शक्तिभिरिति मन्वानैः संगृह्य विजयवर्मणे समुपनीतः । विज-
यवर्मणा च महारमभूतमभूतवेदनामूर्च्छलेन तदात्त्व एव व्यापा-
दयितुमादिष्टः ।

मदनकः—ततस्ततः ? ।

मङ्गलकः—ततो मास्व मां व्यापादयः । तवाहं महान्तमु-
पकारमाधास्यामीत्यभिधाय मैत्रेयः केनाप्यौषधद्वेणोपलिप्य
विजयवर्मणं परुद्धसर्वाङ्गीणव्रणमकरोत् ।

मदनकः—(सकौतुकं)

क नाम प्राणसंहारी सर्वाङ्गीणव्रणोदयः ? ।

क च मैत्रेयसंपर्कः परंबर्तामरोद्भूः ? ॥ ३ ॥

मङ्गलकः—किमदः कांनूहलन् ?,

अभिमुखवर्तिनि वेधसि पुष्पगुणारत्रितानि मर्वाणि ।

द्वीपान्तरस्थितान्वपि पुरः प्रधारन्ति वस्तूनि ॥ ४ ॥

१ क-‘ किमिदं ’ इति ।

ते च मे पुष्पदापत्ताः किं मुवेऽहमतः परम् ? ॥ ५ ॥

मैत्रेयः—किमेवमादिशन्ति मण्डलेश्वरपादाः १,

धात्रीधरंकपुरबाहुषु किं नृपेषु

पुष्पाति भद्रमुदरम्भरिरध्वनीनः १ ।

पुष्पाहशान् घटयितुं विधिरुन्मदिष्णुः

श्रेयांसि तत्र पुनरोपयिकं स्थितोऽहम् ॥ ६ ॥

सुनन्दः—(साधये) देव ! तेयं महत्त्वस्य गाम्भीर्यस्य

५ परा काचिदुपनिषत् ।

विजयवर्मा—माहात्म्यदर्पसर्पमरसंस्पृशन्तो यत्किञ्चिदपि
समादिशन्त ययम् । अहं पुनस्तत्रभवतो भवतो विना शाणित
तयात्मनो विधेरभ्यविधेयमाकञ्चयामि ।

मैत्रेयः—रत्नाकराधीश्वर !

संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा रोहन्ती देवमीक्षते ।

एवमप्यर्षितान्येषु पुंसां कृष्याय केवलम् ॥ ७ ॥

सुनन्दः—देव ! विरमन्तु कथेषु । अनया खलु दिज-
राजराजपादाः महतीं प्रपामुद्दहन्ति ।

विजयवर्मा—

निष्काहमुपकारोऽपि विश्वोत्तीर्णो सतां क्रिया ।

अमरान्नुस्तु यस्तस्य तत्र ब्रह्मापि मन्थरः ॥ ८ ॥

सुनन्दः—देव !

पञ्चपाः सन्ति ते केचिदुपकर्तुं स्फुरन्ति ये ।

ये स्पर्न्तुपकारस्य तेषु वन्ध्या वगुन्धरा ॥ ९ ॥

ते च मे युष्मदायत्ताः किं भ्रुवेऽहमतः परम् ? ॥ ५ ॥

मैत्रेयः—किमेवमादिशन्ति मण्डलेश्वरपादाः ?

धात्रीधरकधुरबाहुषु किं नृपेषु

पुष्पाति भद्रमुदरम्भरिरध्वनीनः ? ।

युष्माहशान् घटयितुं विधिरुन्मदिष्णुः

श्रेयांसि तत्र पुनरौपयिकं स्थितोऽहम् ॥ ६ ॥

सुनन्दः—(साध्वर्यं) देव ! सेयं महत्त्वस्य गाम्भीर्यस्य

५ परा काचिदुपनिषत् ।

विजयवर्मा—माहात्म्यदर्पसर्पमसंसृशन्तो यत्किञ्चिदपि समादिशत यूयम् । अहं पुनस्तत्रभवतो भवतो विना शान्तिमात्मनो विधेरप्यविधेयमाकलयामि ।

मैत्रेयः—रत्नाकराधीश्वर !

संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा रोहन्ती देवमीक्षणे ।

एवमप्यर्धितान्येषु पुंसां क्रैन्त्याय केवलम् ॥ ७ ॥

सुनन्दः—देव ! विरमतु कथेयम् । अनया खलु दिन-

राजराजपादाः महतीं श्रयामुद्रहन्ति ।

विजयवर्मा—

निष्काह्यमुपकारोऽपि विश्वोत्तीर्णा सतां क्रिया ।

अप्रकाशस्तु यस्तस्य तत्र ब्रह्मापि मन्थरः ॥ ८ ॥

सुनन्दः—देव !

पञ्चपाः सन्ति ते केचिदुपकर्तुं स्फुरन्ति ये ।

ये स्मरन्त्युपकारस्य वैस्तु बन्ध्या वसुन्धरा ॥ ९ ॥

विजयवर्मा—किमेवमार्यानिप्युपकार्यानिनार्थैः सहे
संतर्जयसि ? ।

प्रत्युपकारमाधातुमनुरूपं निरौजसः ।

उपकारं स्मरन्तोऽपि विस्मरन्ति महौजसः ॥ १० ।

(पुनर्मैत्रेयं प्रति सविनयं)

एते ते मदवारिशीकरभरस्यूताम्बराः सिन्धुरा-
स्तेऽप्येते प्रलयप्रभञ्जनजवप्रत्यर्थिनो वाजिनः ।

श्रीरेषा शरदिन्दुदर्पजयिनी सोऽहं कृतश्वस्ततो

येनार्थस्तममीषु यूयमचिराद्गृहीत किं शङ्कया ? ॥११॥

मैत्रेयः—द्विजातिरहमनहो गजवाजिप्रभृतीनां संप
नाम्, तदिदानीमिदमेवाभ्यर्थये ।

विजयवर्मा—(ससन्नमं) किं तत् ? ।

मैत्रेयः—परममित्रं मित्राणन्दनामानं वणिजं सिंहलाभ
न्तरे क्वचिदपि गवेपयित्वा मम संघटयत ।

विजयवर्मा—एतावतोऽप्यर्थस्य का नाम प्रार्थना
कोऽत्र भोः ! ।

(प्रविश्य)

पुरुषः—एषोऽस्मि ।

विजयवर्मा—अरे तरल ! समादिश मन्त्रिणं य

वणिजं क्वचिदपि सिंहलाभ्यन्तरे गवेपयित्वा

विज्ञपय ।

विजयवर्मा—(विमृश्य) कौञ्च भोः । ।
(प्रविश्य)

कञ्चुकी—(क) एसो म्हि ।

विजयवर्मा—कञ्चुकिन् ! वत्सां सुमित्रां कन्यकान्तः-
पुरादाकारय ।

(कञ्चुकी निष्कान्तः ।)

(प्रविश्य सुमित्रा सविनयं प्रणमति ।)

विजयवर्मा—आर्य मैत्रेय ! इयमस्माभिर्विजययात्रा-
गतैः प्रतिपन्थिनगराद्गन्दीकृत्य समावभ्रातृका वणिवपुत्री
समानीता । लज्जाविनयादिभिश्च कुलपुत्रिकोचितैर्गुणैरावर्जि-
तैर्दृष्टा च स्वपुत्रीनिर्बन्धेण गौरवविन्धेपेण । तदनुपृक्षीत माम् ।
असंज्ञातपाणिग्रहणाभेतां परिणयत यूयम् ।

मैत्रेयः—महामण्डलेभर ! दिनातिरहमनया सह वि-
जातिः । मित्राणन्दः पुनः सजातिः । यदि संपटिष्यते तदा
परिणेष्यते ।

विजयवर्मा—यद्भिरुचितं भवतां तदस्तु । (पुनरज्ज्वलि
बद्ध्वा)

आशुश्लः स्थ यद्दुषकैः कद्वचोवीचीभिरत्युद्भटं

बद्ध्वा यत्नहताः स्थ याष्टिभिरटथारार्थिभिः पचिभिः ।

(क) एसोऽस्मि ।

१ स्व—' विजययात्रां गतैः ' इति पाठः ।

२ क—' त्यद्भुतं ' इति ।

अस्माभिः प्रतिपक्षरोषपरुषैः क्षिप्ताः स्थ यन्निष्ठुरं

तद्व्यूयं सहित कुधो हि भिदुराः पाल्येषु पुण्यात्मनाम् ॥१२॥

(मैत्रेयः सलज्जमधोमुखो भवति ।)

विजयवर्मा—(विमृश्य) मुनन्द ! कोऽयं यज्ञाधिराज-
स्योपहारविधेर्विलम्बः ? ।

(प्रविश्य)

कपिश्ललः—देव ! सर्वमपि प्रगुणं पूजोपकरणम्, किमु-
तोपहारपुरुषः कथमपि न संघटितः ।

विजयवर्मा—(सविपादं) मुनन्द ! असंपादितोपया-
चितानामस्माकमुपस्पर्शनमात्रमप्यनुचितम् । तद्विचिन्तय कप-
प्युपहारसंघटनोपायम् ।

मैत्रेयः—

पुण्यममृतजन्मानधण्डालव्यालसङ्गताम् ।

मांसरक्तमयीं देवाः किं यलिं सृहयालवः ? ॥ १३ ॥

ततः कोऽयं भवद्भिर्विचारबन्धमनसां दुर्मेवसां पन्थाः

समुपास्यते ? । अपि च—

अक्रूरं श्रेपसे कर्म क्रूरमश्रेपसे पुनः ।

इति मिद्रे पणि क्रूरं श्रेपसे सृजतां भ्रमः ॥ १४ ॥

विजयवर्मा—क्रूरगात्रवतारितैरस्माभिर्योऽयमेकः प्रति-
ज्ञातो विधिः स प्रमाणमस्तु । अतः परं पुनर्यदभिधास्यते
उदनुष्ठास्यामः ।

१ क—' विविदिष्ठम्बः ' इति । '२ स—' उपटते ' इति ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारः—देव ! अमात्येन कामरतिना प्रेषितः पुरुषो
द्वारि वर्तते ।

विजयवर्मा—(साजह) शीघ्रं प्रवेद्यताम् ।

(प्रविश्य पुरुषं प्रणम्य लेलमर्पयति ।)

सुनन्दः—(गृहीत्वा वाचयति ।) स्वस्ति रत्नशालातो
महामात्यधोकामरतिर्मण्डलेश्वरं विजयवर्माणं संबोध्य कार्य-

मादिशति । यथा, यदि मर्द्यां कमप्युपकारलेनं स्वरास्ति
तदा यदयमपदर्शानं किमपि विज्ञपयति संदेशहरो दुर्मुखस्त-
दचिरादितिनिगृहमादधीया इति ।

विजयवर्मा—दुर्मुख ! कथय किमपि कर्णे यदमात्यः
समादिष्टवान् ।

(दुर्मुख उक्त्वाय कर्णे एवमेव ।)

विजयवर्मा कामरतिवचसा वयमात्मीयं शिरोजपि
समर्पयामः । एतावतः पुनरर्थस्य का कथा ? किञ्च—

एकेनैवाधुनाऽस्माकमेनेन ननु कर्मणा ।

मर्द्या यक्षथ संतोषपरिपोषं प्रयास्याति ॥ १५ ॥

(पुनः कविजलं प्रति) यदयं दुर्मुखः समर्पयति तत्सुगृहीतं
रु । (पुनः कर्णे एवमेव ।)

(एतुर्मुखः कविजलो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

भो भोः ! उपवनचारिणः ! संपन्ने निःशेषेऽप्युपहारोप-

अस्माभिः प्रतिपक्षरोपपरुषैः क्षिप्ताः स्थ यन्निष्ठुरं
तद्भूयं सहत कुशो हि भिद्गुगः पाल्येषु पुष्पात्मनाम् ॥१२॥
(मैत्रेयः सलज्जमधोमुखो भवति ।)

विजयवर्मा—(विमृश्य) मुनन्द ! कोऽयं यक्षाधिराज-
स्योपहारविधेर्विलम्बः ? ।

(प्रविश्य)

कपिश्ललः—देव ! सर्वमपि प्रगुणं पूजोपकरणम्, किमु-
तोपहारपुरुषः कथमपि न संघट्टिनः ।

विजयवर्मा—(सविपाद) मुनन्द ! असंपादितोपया-
चितानामस्माकमुपस्पर्शनमात्रमप्यनुचितम् । तद्विचिन्तय कर्म-
प्युपहारसंघट्टनोपायम् ।

मैत्रेयः—

पुष्पप्रमूतजन्मानधण्डालव्यालसङ्गताम् ।

मांसरक्तमयीं देवाः किं बालि स्पृष्ट्यालवः ? ॥ १३ ॥

ततः कोऽयं भवद्भिर्विचारवन्धमनसां दुर्मेधमां पन्थाः

समुपास्यते ? । अपि च

अक्रूरं श्रेयसे कर्म क्रूरमथेयमे पुनः ।

इति सिद्धे पपि क्रूरं श्रेयसे सृशनां भ्रमः ॥ १४ ॥

विजयवर्मा—क्रूरशायनतारितेरस्माभिर्पोऽयमेरुः प्रति-
ज्ञातो विधिः स प्रमाणमस्तु । अतः परं पुनर्यदभिधास्यते
तदनुश्रुस्यामः ।

(प्रविश्य)

प्रतीहारः—देव ! अमात्येन कामरतिना प्रेषितः पुरुषो
द्वारि वर्तते ।

विजयवर्मा—(ताड्य) शीघ्रं प्रवेश्यताम् ।

(प्रविश्य पुरुषः प्रणम्य लेलमर्पयन्नि ।)

रुनन्दः—(गृहीत्वा वाचयति ।) स्वस्ति रत्नशालातो
महामात्यश्रीकामरतिर्मण्डलेश्वरं विजयवर्माणं संबोध्य कार्य-
मादिशति । यथा, यदि मदीयं कम्प्युपहारलेखं स्मरति
तदा यदयमपदक्षीणं किमपि विज्ञपयति संदेशहरो दुर्मुखस्त-
दचिरादातिनिगुदमादधीथा इति ।

विजयवर्मा—दुर्मुख ! कथय किमपि कर्णे यदमात्यः
समादिष्टवान् ।

(दुर्मुख उत्थाय कर्णे एवमेव ।)

विजयवर्मा—कामरतिवचसा वयमात्मीयं शिरोऽपि
समर्पयामः । एतावतः पुनरर्थस्य का कथा ? किञ्च—

एकेनैवाधुनाऽस्माकमेतेन ननु कर्मणा ।

मघ्नी यक्षथ संतोषपरिपोषं प्रयास्यति ॥ १५ ॥

(पुनः कपिञ्जलं प्रति) यद्दयं दुर्मुखः समर्पयति तस्सुष्टीतं
कुरु । (पुनः कर्णे एवमेव ।)

(सदुर्मुखः कपिञ्जलो निष्कान्तः ।)

(नेष्ये)

भो भोः ! उपवनचारिणः ! संपन्ने निःशेषेऽप्युपहारोप-

करणे किमद्यापि विलम्बते रत्राकगाधिनाथः ? ।

विजयवर्मा - (आकण्य मैत्रेय प्रति) पुण्यागच्छत
यभायतनम् । मपीपीभूय काग्यनोपडागकम् ।

(सर्वं यक्षायतनमुपमरन्ति ।)

विजयवर्मा (मैत्रेय प्रति) सोऽयमस्माकं कुलदेवता
लोहितपाणिर्यक्षाधिनाथः । (पुन मन्वेत्) कथं बडलभूपपू-
मध्यामलितलोचनैरस्माभिर्यक्षाधिगजस्यापि मुखाभोजं न
विलोकयते ? ।

(प्रविश्य)

कपिश्ललः—देव ! सोऽयं नियन्त्रितभुजः कृताशेषवध्य-
मण्डनः पुरो लोहितपाणेरुपहारपुरुषः ।

(तत प्रविशति यथानिर्दिष्ट पुरुष ।)

विजयवर्मा—(मैत्रेय प्रति) भगवन् ! कुरुताम्योपहार-
पुरुषस्य प्रोङ्गणादिकां क्रियाम् । प्रयच्छत पारलौकिकं
कमप्युपदेशम् ।

(मैत्रेय प्रोङ्गणादिकं कृत्वा धूपपात्र दर्शयति ।)

सः विजयवर्मा—कोऽत्र भोः ! कृपाणधारेषु ? ।

(प्रविश्य पुरुषः कृपाणमर्पयति ।)

इति चर्मा—(कृपाणमाकृष्य) रे ! स्मर किमपि दैवतम् !

यव-मतस्ते जीवितकथा ।

!पयिः स उपहारपुरुष !

गणादिकां ।

विचि

भस्माभिः मणिपद्मैः परुषैः शिताः स्य यद्विष्टुरं
 नगूर्यं महत कुशो हि भिदुगः पाल्येषु पुण्यात्मनाम् ॥ ११ ॥
 (मैत्रेयः सञ्जनभोमुक्तो भवति ।)

विजयवर्मा—(विष्टुर्य) मुनन्द ! कोऽयं यज्ञाधिराव
 स्योपहारविधेर्विलम्बः ? ।

(प्रविश्य)

कपिश्रलः—देव ! सर्वमपि प्रगुणं पूजोपकरणम्, किं
 तोपहारपुरुषः कथमपि न संघटितः ।

विजयवर्मा—(सविषादं) मुनन्द ! असंपादितोपहा-
 रितानामस्माकमुपस्पर्शनमात्रमप्यनुचितम् । तद्विचिन्त्य क-
 ष्युपहारसंघटनोपायम् ।

मैत्रेयः—

पुण्यप्रसूतजन्मानश्चण्डालव्यालसङ्गताम् ।

मांसरक्तमयीं देवाः किं वलिं स्पृहयालवः ? ॥ १३ ॥

ततः कोऽयं भवद्विचिन्तारवन्ध्यमनसां दुर्मेधसां पन्थाः
 समुपास्यते ? । अपि च—

अक्रूरं श्रेयसे कर्म क्रूरमश्रेयसे पुनः ।

इति सिद्धे पथि क्रूरं श्रेयसे स्पृशतां भ्रमः ॥ १४ ॥

विजयवर्मा—क्रूरशास्त्रप्रतारितैरस्माभिर्योऽयमेकः प्रति-
 ज्ञातो विधिः स प्रमाणमस्तु । अतः परं पुनर्यदभिधास्यते
 तदनुष्ठास्यामः ।

१ क- ' विधिविलम्बः ' । ' २ ख- ' संघटते ' इति ॥

(नेपथ्ये)

(क) पलेष ले ! पलेष, मालेष ले ! मालेष, वेधे
ले ! वेधे ।

स्थविरः—हा ! हाताः स्मः । कथं तस्कराः समापतन्ति ? ।

(वृद्धा अधःपरिधानाद्येन बालकं पिदधाति)

(कौमुदीमुनित्रे नेपथ्यानि षटावरणेन गोपयतः ।)

(सतः भविष्यति पल्लीपतिर्यमदण्डपिङ्गलकर्णकर्णादिकथ परिवारः ।)

पल्लीपतिः—(सनिर्वेदं)

नक्तं दिनं न शयनं मरुटा न चर्षा

स्वेरं न चाधनलवयकलत्रभोगः ।

अज्ञानुजादपि गुनादपि दारतोऽपि

लोरुस्वथापि कुरुने ननु चौर्यदृष्टिम् ॥ ३ ॥

यमदण्डः—देव !

ऐहिकामुष्मिकान् क्लेशान्कुशिसौहित्यकाम्यया ।

स्त्रीहूर्वसिन्नि दूर्मेधाः कोऽन्यस्तस्करनो जनः ? ॥ ४ ॥

(पल्लीपतिः भूतज्ञया यमदण्डं मेरवति ।)

यमदण्डः—(कृपाणमुद्यम्य साक्षेप) अरे वृद्ध ! मुद्य
करण्डकम् ।

स्थविरः—(सौम्यं) शृष्टाण करण्डकम् । देहि मे माण-

(क) धरत रे ! धरत, मारयत रे ! मारयत, वेष्टयत रे !
वेष्टयत ।

१ स्व-‘ कृपाणमुदित्स्व ’ इति ।

चौरेभ्यो भयमेतस्यां राज्ञोऽपि किमु माहशाम् ! ॥२॥
 ततः सर्वाभिरपि सर्वतो दत्तदृष्टिभिः पिहितनेपथ्याभि
 र्वाचंयमाभिश्च स्वरिततरं गन्तव्यम् ।

(सर्वाः सभयं परिक्रामन्ति)

बालकः—(क) अम्ब ! बुभुक्षित्वदो म्दि ।

(वृद्धा हस्तसंज्ञया वारयति ।)

बालकः—(तारम्बरं प्रलपन्) अंब ! अपूपं देहि मे ।

स्थविरः—(सरोपं यष्टिमुद्यम्य) अरे ! तिष्ठ, मा रोदीः ।

अन्यथा कर्णावृत्पाटयिष्यामि ।

(बालक सभयमान्ते ।)

सर्पकर्णः यथाऽयं भारभुग्नकन्धरः शनैः प्रचारी
 स्थविरस्तथा ज्ञाने सद्रविणोऽयं मारुतः । भस्तु । स्थविरं
 पृच्छामि । (उर्ध्वःस्वरं) भार्य ! क्व प्रस्थितोऽसि ? ।

स्थविरः—(स्वगत) यथाऽयं तरलदृष्टिस्तथा ज्ञाने यौ-
 रविभिः । (प्रकाश साक्षर) किं नेऽस्मत्प्रपन्नविन्तया ? ।
 व्रत यत्र चन्द्रितोऽसि ।

सर्पकर्णः—नूनमयं मां शतवान् । भस्तु । पृथीपतये
 गत्वा सिद्धयामि । (इति विचिन्त्य शनैः शनैर्भ्रमन्तः ।)

स्थविरः—यदि मां नस्तरा बध्नन्ति या व्यापादपन्नि वा
 नदा बालकं वृद्धान्वा मसोन्निरपि यथायिनभ्यम् ।

(क) अम्ब ! बुभुक्षितोऽसिम् ।

(नेदध्ये)

(क) पलेष ले ! पलेष, मालेष ले ! मालेष, रेरेष
ले ! रेरेष ।

स्थविरः—हा ! हाताः स्मः । कथं तस्कराः समापतन्ति ? ।

(इत्या अथःपरिधानायजेन बालकं सिद्धाति)

(श्रीगुदीमुनित्रे नेदध्यनि पटाशरणेन गोपयतः ।)

(सत. मविद्यति पल्लीपतिर्यमदण्डविद्वलकसर्पकर्णादिद्वय परिवारः ।)

पल्लीपतिः—(सनिर्वेद)

नक्तं दिनं न शयनं मरुटा न चर्या

स्वरं न चापजलवद्यु कलयभोगः ।

शङ्कानुनादपि मुनादपि दारतोऽपि

लोरुस्तथापि कुरुने ननु चाप्यरुशिम् ॥ ३ ॥

यमदण्डः—देव !

ऐहिकामुष्मिकान् केशान्कुक्षित्सादिन्यकाम्यया ।

स्वीद्वर्ब्रह्मि दुर्मथाः कोऽन्यस्तस्करतो जनः ? ॥ ४ ॥

(पल्लीपतिः भूसतया यमदण्डं धेरयति ।)

यमदण्डः—(कृपाजमुषम्य साक्षेप) अरे वृद्ध ! सुध
करणकम् ।

स्थविरः—(सरेन्नं) गृहाण करण्डकम् । देहि मे माण-

(क) भरत रे ! भरत, भारयत रे ! भारयत, वेष्टयत रे !
वेष्टयत ।

१ स्व-‘ कृपाजमुदिश्य ’ इति ।

भिक्षाम् । येनाऽहं जीवन्नात्मनः कुटुम्बकं पश्यामि ।

(यमदण्ड करण्डक प्रतिगृह्णाति ।)

(मर्वा प्रतिभयेन वेपन्ते ।)

(पित्रलक कौमुदीमुमिवयोगभरणानि गृह्णाति ।)

पल्लीपतिः—सर्वेषामपि यस्याणि रक्षणीयानि ।

यमदण्डः—वृद्धे ! परिशानाञ्चलेन पिहितं क्विपिदम्

वृद्धा—(क) न किं पि ।

(बालकः प्रतिभयेन मन्द मन्दं रोदिनि ।)

पल्लीपतिः—कथमयं बालकस्तरः ? । (यमदण्ड प्रति

निष्पद्य बालको वा बालिका वा ? ।

—देव ! बालकोऽयम् ।

बालाः कथं नु जीवेयुर्न भवेज्जननी यदि ॥ ५ ॥

(यमदण्डः बालकं हस्ते गृहीत्वा कर्षति ।)

वृद्धा—(क) पुत्र ! पुत्र ! मिल्हेहि एदं वरायं ।

सुमित्रा—(प्रणम्य पत्नीपतिं प्रति) (ख) तात ! अम्हाणं देसभंगेण दूरीभूदसपलकुंडुवगाणं एसो वेअ एगो जीविदा-
लंबणं । ता चिद्धदु एस वराओ ।

पत्नीपतिः—तिष्ठतु, न वयं ग्रहीष्यामः । किन्तु कि-
मप्येतदीयं द्रविणं प्रयच्छ ।

स्थविरः—पत्नीश्वर ! त्त्नारुभङ्गेन कान्दिशिका पुष्पा-
ञ्छरणमेताः प्रपन्नाः । साम्मतमेतासां शम्बलमपि नास्ति ।
ततः किमेतं बालकं गृहीत्वा करिष्यत । गृहीतोऽयं मातरं
विना विपत्स्यते ।

यमदण्डः—वयमपि द्रविणं विना विपद्यामहे । ततोऽस्म-
दीयामपि चिन्तां कामपि कुरु ।

पत्नीपतिः—यत्रेयं नवयौवनाश्चितवपुर्मगाक्षी सार्ये भवति
तत्र शम्बलकस्याप्यसम्भव इति न मे मनः पत्येति ।

कौमुदी—(ग) संबलयं सन्नं पि तुम्हेहि गरिदं ।

(क) पुत्र ! पुत्र ! मुष एतं वराकम् ।

(ख) तात ! अस्माकं देशभङ्गेन दूरीभूतसपलकुडुम्बकाणां
एष एव एको जीवितालम्बनम् । तत् तिष्ठत्वैव वराकः ।

(ग) शम्बलकं सर्वनरि दुष्प्राभिर्गृहीतम् । अत परं सर्वथा
किमपि नास्ति ।

१ ख—'मिल्हेहि' । २ ख—'कुडुवगाण' । ३ ख—'गृहीतोऽयम्' ।

विषाम् । येनां न जीवन्ना-प-नः कृद्म इह पश्यामि ।

(यमदण्ड इत्येवमं मतेषुपाः ।)

ममं मापयन मन्त ।

(मम इह क्लेशुदीपानन मोगमग्नाने मृच्छते ।)

पल्लीपतिः मसंपायांते इयाणि मःस्योयानि ।

यमदण्डः - इह ! पति मन्ता-व-डेन विदितं विदितम् !

वृद्धा—(क न किं पि ।

(यावच्छ यानमयन मन्द मन्द मोदेति ।)

पल्लीपतिः—कथमयं मावकृम्यरः ? । (यमदण्ड प्रति)

निरुपय भाव हो मा भान्ति हा मा ? ।

संपैरुणः—देव ! राज होयम् ।

पल्लीपतिः—वृद्धे ! कृम्यास्य तनयः ? ।

वृद्धा—(मदेन्य) (स्व एम मह पुतत्रो । एदाभो

वे वि मह पुतीभो ।

पल्लीपतिः—कथं पादचारया त्वयाऽयामियति वर्त्तन्ति

त्रः ? ।

समानो—(ग) कंथेण भाणीदो ।

वृद्धा—(यमदण्ड प्रति)

पल्लीपतिः—दाज्ञातकायवाङ्मनसरुमाः ।

निसर्गसौ

(क) न किं ।

(ख) एम मम त्रकः । एते द्वे अपि मम पुत्र्यौ ।

(ग) स्कन्धेन आ-
पितः ।

अओ वरं सब्बहा किं पि नत्थि ।

पल्लीपतिः—अयं ते पिङ्गलः शम्बलं दास्यति । (पुनः साक्षेपं यमदण्डं प्रति) गृहार्णनं बालकम् । अतिकालो भवति । व्रजामः पल्लिकायाम् ।

(यमदण्डः प्रसमं रुदन्तं बालकमाकर्षति ।)

(बालकः प्रतिभयेन वृद्धायाः कण्ठमवलम्बते ।)

(सर्वास्तारस्वरं रुदन्ति ।)

पिङ्गलकः—(वृद्धां यष्टिना प्रणिहत्य) मुञ्च बालकम् । अन्यथा त्वां मारयिष्यामि ।

वृद्धा—(क) मारेहि मं, तहावि न मिळिस्सं ।

पल्लीपतिः—(स्वगत)

अस्मिन् जगति महत्यपि न वेधसा किमपि वस्तु तद्वदितम् । अनिमित्तचित्तवृत्तेर्भवति यतो मातुरूपकारः ॥ ६ ॥

(प्रकाशं सरूपटं) यमदण्ड ! यदि न मुञ्चति तदा व्यापादय बालकम् ।

(यमदण्डः कृतकं कुराणेन प्रणिहन्ति ।)

(वृद्धा पूकुर्वाणा रुपाणघातं शिरसा प्रतीच्छति ।)

(तारस्वरं)

यमदण्डप्र

भाय ! कीस पदं

पद्मिपतिः—(सविस्मयं)

भयत्पत्रोवितस्यार्थे भाषानपि जहाति पा ।

त्यजन्ति नामपि भूरा पातरं क्षारहेतवे ॥ ७ ॥

(पुनः सकृदपि यमदृष्टं प्रति) मुञ्चन्तं पराकम् । अन्यतः
इतोऽपि द्विविणमपरिष्कामः ।

(प्रविश्य)

गुरुषः—(क) भट्टा । दिष्टिषा एगो महतो सत्यो संपतो ।

पद्मिपतिः—(सहस्रं) अस्ति किमपि द्विविणम् ? ।

गुरुषः—(न्व) कनकसंपुटादयं पदं द्विविणमस्ति ।

पद्मिपतिः—सार्धगाहोऽपि संगृहीतः ? ।

गुरुषः—(ग) न केवलं संगृहीतो तुम्हाणं पासे
आणीतो अस्ति ।

(ततः प्रविशति पदातिना विभूतबाहुः सार्धगाहः ।)

पद्मिपतिः—(विलोक्य) यथाऽयं दर्शनीयाच्छतिस्त्वथा
जाने महागुरुषः कोऽपि ।

सुमित्रा—(अपर्ययं कौमुदी पति) (घ) सहि । सत्यगाहं
निरुविभ मे महतो हरिसपन्भारो यद्दि ता गितेहि किं

(क) नर्वतः । दिष्टिषा एको महान् सार्धः संघातः ।

(न्व) कनकसंपुटादिकं प्रभूतं द्विविणमस्ति ।

(ग) न केवलं संगृहीतो तुम्हाणं पासे आणीतोऽस्ति ।

(घ) सहि । सार्धगाहं निरूप्य मे महान् दर्शयाम्भारो वर्तते
तच्चिन्तय किं कारणम् ! ।

कारणं ? ।

कौमुदी—(क) सहि ! ममापि एवं ।

पल्लीपतिः—सार्धवाह ! कुतः समागतोऽसि ? ।

सार्धवाहः—साम्प्रतं सुवर्णद्वीपात् ।

सुमित्रा—(निरूप्य स्वगतं)

(स्व) अरि ! गरुअत्तं खंधाण अरिरि ! वच्छत्थलस्स पिडुळत्तं
कट्ट ! धीरत्तं दिट्ठीएँ कट्टरि ! बाहाण दीहत्तं ॥ ८ ॥

पल्लीपतिः—त्वमेकः सार्धाधिपतिः ? ।

सार्धवाहः—अपरोऽप्यस्ति वेलन्धरपुरनिवासी नरदत्त
नामा सार्धाधिपतिः ।

पल्लीपतिः—अरे ! कथं स न संगृहीतः ? ।

पदातिः—सोऽपि संगृहीतः । परं सार्ध एव तिष्ठति ।

पल्लीपतिः—अरे पुरुष ! गत्वा ब्रूहि कङ्कालकम् । यथा
सार्धद्विणमशेषमपि पल्लुघां प्रवेशय ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

सार्धवाहः—(दक्षिणाक्षिस्फुरणमभिनीय सहर्षं) निमित्त-
मयमस्माकं तस्करोपद्रवः शुभोदरकः । (पुनः सुमित्रां साभिना-
मवबोधय) भहो ! वाञ्छनेपथ्यैरकदर्शितो नेत्रपात्रैरुल्लेखः
कोऽपि चारिमा । यतः—

(क) सहि ! ममापि एवम् ।

(स्व) अरे ! गुरुत्वं स्कन्धयोः अरे रे ! वक्षस्मलस्य श्पुल्लरत्तं
कट्टरि ! धीरत्वं दृष्टयाः कट्टरि ! बाहोः दीर्घत्वम् ॥

वक्रं चन्द्रविलासि पङ्कजपरीहासक्षमे लोचने

वर्णः स्वर्णमल्लूरिष्णुरलिनीं जिष्णुः कृचानां चयः ।

वक्षोनाविभकुम्भविभ्रमहरौ गुर्वी नितम्बस्यर्द्धी

वाचां मार्दवमुज्ज्वलं युवतिषु स्वाभाविकं मण्डनम् ॥९॥

पल्लीपतिः—सार्धवाह । किमभिधानोऽसि ? ।

सार्धवाहः—मकरन्दाभिधानोऽसि ।

सुमित्रा—(सवितर्कमात्मगतं) (क) किं एसो सो

परदो?, जस्त भइं रयणापरादिवइणा परिणेतुं पडिवादिवा ।

पुनः सत्सहं) जइ एसो बिभ सो ता फदत्पो ये जम्पो ।

कौमुदी—(सविमर्शमात्मगतं) (ख) किं एसो सो

इ भणुणो मित्तं मपरदो ? । दिद्धिभा दिद्धिभा जीविद गिर

नुणो मित्तस्त दंसणेण ।

सार्धवाहः—(सुमित्रा निरूप्य स्वगतं)

भस्यां जगद्यपनकैरवचन्द्रिकायां

सत्यामपि विभुवनस्थितिमुग्रधारः ।

लक्ष्म्यां स यादति रतिं हरिरादधानः

प्रेम्णा विचारविमुखां दिशति मशस्तिम् ॥ १० ॥

(क) किं एष स मकरन्दः ? , यस्याहं रत्नाकराभिरतिना ।

रितेतुं प्रतिपादिता । यदि एष एव स तत्कृतार्थं मे जन्म ।

(ख) किं एष म मन भर्तुर्भिन्नं मकरन्दः । दिष्ट्या दिष्ट्या

प्रतिपादयति भर्तुर्भिन्नस्य दर्शनेन ।

१ ख-‘ मेतं ’

पत्नीपतिः—भरे सर्पकर्ण ! गत्वा ब्रूहि कङ्काकम् ।
यया नरदत्तः सुखं धरणीयः । अपरथा लक्ष्मीपतिर्युवराजः
कोत्स्यति ।

(सर्पकर्णो निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—(क) भट्टा ! लच्छीवङ्गा पेसिदो पुरिसो
तुम्हाणं दंसणमिच्छंदि ।

पत्नीपतिः—(साशङ्क) शीघ्रमानय ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य लेखहारकः लेखमर्पयति ।)

पत्नीपतिः—(उत्थाय गृहीत्वा वाचयति) स्वास्ति, वेळन्ब-
रनगराद्युवराजो लक्ष्मीपतिर्व्याघ्रमुख्यां वज्रवर्माणं संबोध्य
कार्यमादिशति । यथा, अस्माकं परमोपकारी मित्राणन्दनामा
वणिक् कौमुदीनाम्या कान्तया समं परिभ्राम्यन् क्वचिदपि
यदि भवत्पदातिभिः प्राप्यते तदाऽस्मभ्यमुपनेय इति ।
(पुनर्विमृश्य स्वगतं) सम्भवति तयोर्मध्यात्किमप्येषु मानुषेषु ।
(प्रकाशं सुमित्रा प्रति) भद्रे ! किमभिधानासि ? ।

सुमित्रा—(ख) अहं सुमित्राभिहाणा ।

पत्नीपतिः—(कौमुदीं प्रति) तव किमभिधानम् ? ।

(क) भर्तः ! लक्ष्मीपतिना प्रेषितः पुरुषः युष्माकं
दर्शनमिच्छति । (ख) अहं सुमित्राभिधाना ।

१ ख—‘ मिच्छति ’ इति ।

स्वविरः—राजपुत्र ! अस्याः कौमुदीत्यभिधानम् ।

पक्षीपतिः—(स्वगतं) संबदति भार्यानामधेयम् ।
(प्रकाशं) किमभिधानः पतिरस्याः ? ।

स्वविरः—एतद्दर्चा मित्राणन्दाभिधानः ।

पक्षीपतिः—(स्वगतं) कथमस्माभिरात्मीयानामेव मानु-

षाणामुपद्रवः कृतः ? ।

सार्धवाहः—भद्रे ! कुतस्त्यस्ते भर्ता ? ।

कौमुदी—(क) कोज्जंगमंगलनिवासी मे भर्ता ।

सार्धवाहः—मंत्रेयो जीवति ? ।

कौमुदी—(स्वगतं) (ख) जहा एस सन्वं पि जाणदि
तहा नूनमेस मपरंदो । (प्रकाशं) जीवदि ।

सार्धवाहः—राजपुत्र ! इयं मे भ्रातृजाया । स खलु मि-

त्राणन्दो मे परमं मित्रम् ।

कौमुदी—(पक्षीपतिं प्रति) (ग) एसा मे बहिणिभा

सुमिचा मित्राणन्दतोसिदेण रणायराहिवयणा पदस्स अदि-
इस्स वि परिणेतुं पट्टिवादिदा बहदि ।

(क) कौमुदमङ्गलनिवासी मे भर्ता ।

(ख) यथा एष सर्वमपि जानाति तथा नूतेमेष मकरन्दः ।

जीवति ।

(ग) एषा मे भगिनी सुमित्रा मित्राणन्दतोपित्तेन रत्नाकरा-
भिपतिना एतस्याहृष्टस्यापि परिणेतुं प्रतिपादिता बर्तेते ।

१ क—' द्योतुञ्ज ' इति ।

पत्नीपतिः—भरे सर्पकर्ण ! गत्वा गृहि कङ्काळकम्
पया नरदत्तः मुखं धरणीयः । अपरथा लक्ष्मीपतिर्पुत्रराज
क्रीत्स्यति ।

(सर्पकर्णो निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—(क) भद्रा ! लच्छीवङ्गा पेसिदो पुरिसो
तुम्हाणं दंसणमिच्छंदि ।

पत्नीपतिः—(साशङ्क) शीघ्रमानय ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य लेखहारक. लेखनर्पयति ।)

पत्नीपतिः—(उत्थाय गृहीत्वा वाचयति) स्वास्ति, वेळन्ध-
रनगराद्युवराजो लक्ष्मीपतिव्याघ्रमुख्यां व्रजवर्माणं संबोध्य
कार्यमादिशति । यथा, अस्माकं परमोपकारी मित्राणन्दनामा
वणिक् कौमुदीनाम्न्या कान्तया समं परिभ्राम्यन् क्वचिदपि
यदि भवत्पदातिभिः प्राप्यते तदाऽस्मभ्यमुपनेय इति ।
(पुनर्विमृश्य स्वगतं) सम्भवति तयोर्पध्यान्किमप्येषु मानुषेषु ।
(प्रकाशं सुमित्रा प्रति) भद्रे ! किमभिधानासि ? ।

सुमित्रा—(स्व) अहं सुमिच्चाभिहाणा ।

पत्नीपतिः—(कौमुदीं प्रति) तव किमभिधानम् ? ।

(क) भर्तः ! लक्ष्मीपतिना प्रेषितः पुरुष. युष्माकं
दर्शनमिच्छति । (स्व) अहं सुमित्राभिधाना ।

१ स्व-‘ मिच्छति ’ इति ।

स्वविरः—राजपुत्र ! मस्याः कौमुदीत्यभिधानम् ।

पल्लीपतिः—(स्वगतं) संबदति भार्यानामभेयम् ।
(मद्भाशं) किमभिधानः पतिरस्याः ? ।

स्वविरः—एतन्नर्चा मिश्राणन्दाभिधानः ।

पल्लीपतिः—(स्वगतं) कथमस्याभिरात्मीयानामेव मानु-
षाणामुपद्रवः कृतः ? ।

सार्धवाहः—भद्रे ! कुतस्त्यस्ते भर्ता ? ।

कौमुदी—(क) कोडंगमंगलनिवासी मे भत्ता ।

सार्धयाहः—मंत्रेयो जीवति ? ।

कौमुदी—(स्वगतं) (स्व) जहा एस सर्वं पि जाणदि
तथा नूनमेस मयरंदो । (मद्भाशं) जीवदि ।

सार्धवाहः—राजपुत्र ! इयं मे भ्रातृजाया । स ललु मि-
श्राणन्दो मे परमं मित्रम् ।

कौमुदी—(पल्लीपति प्रति) (ग) एसा मे बरिणिभा
मुमिचा मिश्राणन्दतोसिदेण रणायराहिवयणा एदस्स अदि-
इस्स वि परिणेतुं पट्टिवादिदा वट्टदि ।

(क) कौतुङ्गमङ्गलनिवासी मे भर्ता ।

(ख) यथा एष सर्वमपि जानाति तथा नूनमेप मकरन्दः ।
जीवति ।

(ग) एसा मे भगिनी मुमिन्ना मिश्राणन्दतोपितेन रत्ताकरा-
धिपतिना एतस्यादृष्टस्यापि परिणेतुं प्रतिपादिता वर्तते ।

१ क—' कोतुञ्ज ' इति ।

मकरन्दः—(विमृश्य) आर्ये कौमुदि ! कुडकमेगैरायं
 अक्षर्यां वक्षरः । परिवेषेण चरित्रेण पुनः साधूनप्यविशेते ।
 प्पन्तं हि द्रविणसमूहसुपनतं परित्यक्तुं साधरोऽपि तपस्विनः ।
 किमुत परनादितापहारिणः पङ्कणचारिणः ? ।

द्रविणं सुखमानथ हस्तमोचनपर्वणि ।

आंशित्तीं निष्णवुद्धित्वमात्यनः प्रपयत्ययम् ॥ १ ॥

(विमृश्य) मिये मुमिये ! मातरं भ्रातरं च ते स्वनगरं
 नति प्रस्थापयन् वज्रवर्षा परं पुष्यमर्जितवान् ।

कौमुदी—(क) सति मुमिये ! कथं ते पितृहरं ? ।

सुमिया—(ख) अलयउरनिवासिणो वणदेवस्य सत्य-
 वाहस्य अहं धूभा विजयवर्मणा चन्दिग्गाहेण आणीदा ।

मकरन्दः—(पुरोऽवलोक्य साशङ्क्य)

पेत्यानि ध्वजनुम्बिताम्बरतलान्यश्वेभमुत्पृहृतं

हर्म्याण्यहुतवैभवानि विषणिपण्यैरगण्यैर्घना ।

सम्भारस्तु न चत्वरं न च सृष्टे र्द्युणस्य पौंसस्य च

अशुभ्रासवितर्कविस्मयकरः कोऽयं प्रकारः पुरः ? ॥२॥

कौमुदी—(समयविस्मय) (ग) अज्ज मयरंदि ! ता
 किं नयरस्त मज्झं न पेविस्वदस्वं ? ।

(क) सति मुमिये ! कुत्र ते पितृगृहम् ? ।

(ख) अलकपुरनिवासिनो वनदेवस्य सार्धवाहस्याहं पुत्री
 विजयवर्मणा चन्दिग्गाहेणानीता ।

(ग) आर्य मकरन्द ! तावत् किं नगरस्य मध्यं न प्रेक्षितव्यम् ? ।

स्वरभरपरिरोहत्याण्डिमागूहक-
 पुतिविनितमृगाद्वा मोदते गण्डभिधिः ॥ ८ ॥
 (प्रकाशं मकरान् प्रति)

त्वा निध्याय निरुद्धरामरवपुःस्यन्दं स्फुरर्षावने
 वेते मंतिरती इव मियतमे देवस्य चेतोभुवः ।
 स्मृत्वा तस्य कठोरपोरमनसः कृत्यं च पापीयस-
 धेतो नः मंतिकम्पते विपद्यते संग्रस्यति भ्रश्यति ॥९॥
 मकरन्दः—भगवन् ! सर्वं विततमावेदय ।
 (प्रविश्य सम्भ्रान्त पुरुषो पुबतिश्च ।)

पुरुषः—(सर्वेभ्यः) भगवन् ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।
 पुबतिः—(क) भयवं ! रक्तेहि मं भगज्जिज्ञारेण

बवहरिजंति ।
 कापालिकः—वा भेषां वा भेष्याम्, अस्मद्भ्यर्णपविब-
 सतोर्पुबयोर्विरञ्जिरपि न मभविष्णुः । किमङ्ग ! पुनः खेच-
 रस्तेटः ? ।

पुरुषः—(सकल्य) भगवन् ! देहि मे प्राणभिक्षाम् ।
 मकरन्दः—(सभयं) भगवन् ! कुतोऽयमनयोरियान् म-
 तिभयादम्बरः ? ।

कापालिकः—अस्ति नामको योनिसिद्धः स च ' पक्ष-
 (क) भगवन् ! रक्ष मामनार्यविद्याभरेणापदियमाणाम् ।
 १ ख—' स्वर्षा ' इति पाठः । २ ख—' पापान्धसः ' इति ।
 ३ ख—' प्रविकम्पते ' इति ।

कापालिकः—अथ पुनर्निशीथसमये मत्प्रेण तत्प्रेण च तं
दुरात्मानमाकृष्य मोचयिष्यामि निःशेषमप्यपहृतं पौरतम् ।
(पुनर्विमृश्य) कोऽय भोः ! ।

(मविश्य)

तापसः—एषोऽस्मि ।

कापालिकः—मायामय ! आकारय कियनीरपि युवती-
वेनेयं ताभिर्विदिनमार्गाभिः सह पातालभवेभ्यनि मविशति ।

(तापसो निष्क्रान्तः ।)

(ततः मविशन्ति पातालभवनादागमन नाटयन्त्यः पञ्चषा योषितः ।)

(योषितः कापालिकं प्रणम्य कौमुदीमुनित्रयोः पादौ संस्पृशन्ति ।)

कापालिकः—(युवतिं प्रति) ब्रज पातालभवनमेताभिः
सह ।

मकरन्दः—भगवन्-! एते अपि कौमुदीमुमिष्रे यामद्वयं
पातालगृहमपितिष्ठताम् ।

कापालिकः—(स्वगतं) प्रियं नः । (प्रकाशं) यद्भवते
शोचते तदस्तु ।

(सर्वाः पातालभवनप्रवेशं नाटयन्ति ।)

कापालिकः—(विमृश्य) सार्धवाह ! इदानीं विषाधरा-
रुर्षणहोमसमयः । ततस्त्वया क्रियमाणं साहायकं किमपि
शृण्वामहे ।

मकरन्दः—मरुत्यैवाहमकृतोभयस्ततः स्वैरमादिशत

१ स्व-‘ भुवने ’ इति ।

कापालिकः—मायामय ! उपनय पुरुषवपुषः करवाजम् ।
(मायामयस्तथाकरोति ।)

(कापालिक वसतारसोपलेशान्ब्रह्मण्डानि जुहोति ।)

मकरन्दः—(स्वगतं) अपि नाम कोऽप्यपायः सम्भवेत्,
तदहं परमेष्ठिनामपावित्रं यत्र स्मरामि । (पुन साशब्द) कथं
महसति मचळति च पुरुषः ? ।

कापालिकः—(मकरन्द प्रति) गमय इदानीं उच्योत्या-
नस्य । ततस्त्वया सावधानेन भवितव्यम् ।

(पुरुषस्य वपुः करवालमादाय मकरन्दाभिमुख कतिनि-
त्यदानि दत्त्वा पुनर्ब्रह्मण्डले निपतति ।)

कापालिकः—(मकरन्दाभिमुख) किमपि देवनं स्मरन्नासि ।

मकरन्दः—न किमपि स्मरामि ।

(कापालिक सविशेषमब्रह्मण्डानि जुहोति ।)

(पुन. पुरुष उच्यते नथैव निपतति ।)

कापालिकः (साक्षेप) महाभाग ! किमिति क्वपि
देवतं स्मृत्वा होमभङ्गं करोषि ? ।

मकरन्दः—सर्वथा नाहं किमपि स्मरामि ।

(कापालिकः पुनः साक्षेप मधुधारायजप्रसङ्गदानि जुहोति ।)

(पुनः पुरुषवपुर्ब्रह्मण्डाभिमुखं गत्वा प्रतिनिश्चय च
करवालेन कापालिकमभिदन्ति ।)

(कापालिक आकन्दमापाय तिरोपथे ।)

मकरन्दः—(विलोक्य ससम्भ्रमं) कथं पतितं पुरुषवपुः !
तिरोहितः कापि कापालिकः ? । (पुनर्दिशोऽवलोक्य) क्व
मायामयादिकः परिवारोऽपि न दृश्यते ? । भवतु तवत्
पातालभवनतः कौमुदीसुमित्रे समाह्वयामि । (परिक्रम्य सविषादं)
कथं न किमपि पातालभवनं दृश्यते ? । नूनममुना कापालि-
केन वञ्चितोऽस्मि ।

(नेपथ्ये)

मकरन्द ! तूर्णमेहि व्रजति गृहीत्वा समग्रमपि सार्धम् ।

व्यापाद्य तव पदातीन्नरदत्तः स्वां पुरीमेपः ॥ १४ ॥

मकरन्दः—(आकर्ष्य) कथं सार्धेऽप्युपद्रवस्तदहं गत्वा
सम्भावयामि ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ अष्टमोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ अथ नवमोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति युवराजो लक्ष्मीपतिरमात्यधारायणश्च ।)

युवराजः—(ससम्भ्रमं) कोऽयं भोः ! कश्चुक्तिषु ? ।

(प्रविश्य)

कश्चुकी—एषोऽस्मि ।

युवराजः—समादिश भगदङ्गारमात्रेयम् । यथा देव्या

१ क- ' नूनममुना ' । २ ग- ' समस्तमपि ' ।

अनङ्गमेनाया वपुषि मावधानेन भाष्यम् ।

(१. गुदी निष्कान्त ।)

(नेपथ्ये)

सर्वात्मजवनस्पन्दं द्विजो विनमसो ह्यः मरुदभावाः ।

अवतरति नभोमिथे वगुधारा कस्य नानन्दः ? ॥ १ ॥

धारायणः—देव ! शुभोदकं मिथोदयं मागधः पठितवान् ।

गुबराजः—अमान्य ! मिप्राणन्दस्योराकर्णनादुदे-

निताः स्यः ।

पूर्वम्भागिपुरोपमानममस्तम्बेगमस्पर्धिनी

नागाः सूर्यतुरङ्गनिर्जयजर्वाविभ्राजिनो राजिनः ।

राज्यर्धावकुदं तदेतदाखिल यन्मघ्नीलायितं

तस्याहिद्वितीयं शिरस्यवहतो धिग् नः कृतप्नानिमान् ॥२॥

(पुनर्विमुक्त्य) अमान्य ! वचस्विनामवाच्यं धदान्नामध-

देयं महीयनापधोतच्चर्महिकामुष्मिकापायप्रत्यवमर्भवन्ध्यम-

तिना कामरतिना पश्य कीदृशमनुष्ठितम् ? ।

धारायणः—देव ! किमनुष्ठितवानमात्यः कामरतिः ? ।

गुबराजः—अस्माकं जीवितकनिदानं मिप्राणन्दाभिधानं

तत्पत्नीमभिलाषुकः कामरतिः स्वनगरं प्रति प्रस्थापितो

मिप्राणन्द इति प्रवादं विषाय विजयवर्मणे व्यापादयितुमु-

पनीतवान् ।

धारायणः—देव !

(पुनर्नरदणं प्रति) विद्वपच यथार्थं विष्कम्भन्वरूपं देवाय ।

नरदत्तः—(सदिनयं) देव ! गुणपटीपात्रनिनिवृत्तस्य
 र्मकः पटशरशनिर्वाणिरपुत्रः संशयितः । स च मया क्रयक्री-
 दलानुराजितेन न्यगार्थे भयानः कृतः । न वेदानीं मदीयोऽयं
 सार्थो न वे हिमपि लभ्यमस्तीति व्याहरति ।

युवराजः—भट्टो ! अराजन्वतो वसुमती । (पुनर्विश्वस्य)
 अमात्य ! नैकस्य संन्यापधारणेन निर्णयः कर्तुं शक्यते । अतो
 द्वितीयपक्षे पृच्छामि ।

धारायणः—सोऽत्र धोः ? अस्मत्सन्निजनेषु ? ।

प्रविश्य

देवशर्मा—एषोऽस्मि ।

(धारायण कर्णं पृथमेव ।)

(देवशर्मा निष्क्रान्त ।)

(ततः प्रविशति मकरन्दो देवशर्मा च ।)

मकरन्दः—(मविषादमात्मगत)

विच्छेदः पितृबान्धवः प्रवहणस्योद्वरति भ्रंशनं

प्राणेभ्योऽप्यधिकं मियेण विरहो मियेण पुण्यात्मना ।

कान्ताया नवसंगमेऽप्यपहृतिः सर्वस्वनाशोऽधुना

नव्यं नव्यमुदति कन्दलमहो ! मातीपिके वेपसि ॥४॥

सदुक्तत्वा नातीतत्पराणशोचनम् ।

आजन्म यानि ज्ञापन्ते वृषसनानि सरसशः ।

मकरन्दः—देव ! विज्ञेपचिह्नमप्यस्ति ।

युवराजः—कोऽत्रकाशस्त्वर्हि विवादस्य ? ।

मकरन्दः—देव ! सुवर्णेषुष्टिकासम्पुटानि यानि तानि सर्वाण्यपि मन्नामाङ्कितानि ।

युवराजः—देवशर्मन् ! ससुवर्णसम्पुटे सुवर्णकारमाकारय ।

(देवशर्मा निष्क्रान्तः ।)

(प्रविश्य सुवर्णकार. सम्पुटान्युत्तरयति ।)

युवराजः—(सर्वतोऽवलोक्य) कथं न कुवाप्यभिधानम् ? ।

(पुनः साक्षेपं) अर ! कोऽयमसत्यालापः ? ।

मकरन्दः—दूधा विधाप्य सम्पुटानि मध्यमवलोकयतु देवः ।

युवराजः—(तथा कृत्वा मध्यमवलोक्य च सविस्मयं) कथमुभयतोऽपि सम्पुटेषु मकरन्दाभिधानम् ? । (पुनः साक्षेपमभात्यं प्रति) क्रमागतस्य नरदत्तस्यायमीदृशो युष्माकं सत्यमत्ययः ।

नरदत्तः—(सविनयं) देव ! विज्ञपनीयमस्ति ।

युवराजः—(साक्षेपं) अतः परमपि किमपि विज्ञपनीयमस्ति ? । भवतु, विज्ञपय ।

नरदत्तः—देव ! पाल्येऽपि मे पिता विपन्नः । इदानीमहमनुजधायं द्वावेव कुटुम्बे पुरुषां ।

युवराजः—ततः किम् ? ।

सिद्धाधिनाथः—निजस्य पत्युः प्रेम्णा पत्यन्तरं नाभि-
ठपति ?, उताहो ! मन्मथाभावेन ? ।

लम्बस्तनी—(साक्षेपं) (क) सा किमस्ति इत्थिआ ?
जीई वम्महो न भोदि ।

सिद्धाधिनाथः—सन्नि ताः कियन्त्योऽप्यस्मिन् जगति
स्त्रियो यासां मन्मथसहस्रोऽपि न मनो व्यथयति । स्त्रीसम्पर्क-
इव पुरुषसम्पर्कोऽपि न विकाराय । अङ्गमंस्कारो लोकव्य-
बहारो न कामोद्धारः । जठरपिठरीभरणमात्रावधयः सर्वेऽप्यभि-
क्षापाः । पुरुषोपसेवाऽऽजिवीकार्थं न मन्मथव्यथाव्यपो-
हार्यम् । कामयितरि जनयितरि भ्रातरि च पुरुषमात्रपरमन्तः-
करणम् । तदलममुना वाग्बिलासेन ।

सर्वथा कैतवं निन्द्यं प्रवदन्ति विपश्चितः ।

केवलं न विना तेन दुःसाधं वस्तु सिध्यति ॥४॥

ततो ब्रज त्वं कामायतनम् । प्रवर्त्तय सर्ववनितासु विधी-
यमानं पूर्वमन्त्रितमेव कैतवप्रयोगम् । वयमप्येते प्रदोषानन्तर-
मागता एव ।

(लम्बस्तनी निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—देव ! वध्ययोर्मध्यादेकः प्राप्तः ।

(क) सा किमस्ति स्त्री?, यस्या मन्मथो न भवति ।

१ ख ' जीए ' इति पाठः ।

सिद्धाधिनाथः—(सरमसं) घातकस्तदितरो वा ? ।

पुरुषः—तदितरः ।

सिद्धाधिनाथः—(पञ्चभैरवं प्रति ।) स एष मद्योपचार-
कर्मणः प्रभावः । (पुन. पुरुषं प्रति) गत्वा समादिशु लम्ब-
स्तनीम्, यथा पञ्चवाणस्यापि व्यापारो बध्यहस्तेनैव कार्यः ।
(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

बसुधातलसंतपनस्तपनधरमं प्रयात्यचलयेपः ।

मिपजनसङ्घटनकरं निमिरं मविलुठति काष्ठासु ॥५॥

पञ्चभैरवः—देव ! माधिरुमघ्नानुरूपं प्रदोषं मागधः
पठितवान् ।

सिद्धाधिनाथः—अभितिष्ठामस्ताईं कामायतनम् ।
(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

पञ्चभैरवः—देव !

१. . . . . जपासोदरे-

॥ ६ ॥

(मविश्व)

घातकस्तदितरो वा ? । स एष सिद्धिनिशेपपूजो भगवाननङ्गः
इदं च सिद्धासनमास्पृशतां देवेन ।

सिद्धाधिनाथः—निजस्य पत्युः प्रेम्णा पत्यन्तरं नाभिरुपति ? , उताहो ! मन्मथाभावेन ? ।

लम्बस्तनी—(साक्षेपं) (क) सा किमतिथ इति आ ? , जीई वम्महो न भोदि ।

सिद्धाधिनाथः—सन्ति ताः कियन्त्योऽप्यस्मिन् जगति स्त्रियो यासां मन्मथसहस्रोऽपि न मनो व्यथयति । स्त्रीसम्पर्क इव पुरुषसम्पर्कोऽपि न विकाराय । अङ्गसंस्कारो लोकोत्सवहारो न कामोद्धारः । जठरपिठरीभरणमात्रावधयः सर्वेऽप्यभिलाषाः । पुरुषोपसेवाऽऽजिजीवार्थं न मन्मथव्यथाव्यपोहार्यम् । कामयितरि जनयितरि भ्रातरि च पुरुषमात्रपरमन्तःकरणम् । तदलममुना वाग्विलासेन ।

सर्वथा कैतवं निन्द्यं प्रवदन्ति विपथितः ।

केवलं न विना तेन दुःसाधं वस्तु सिध्यति ॥४॥

ततो व्रत त्वं कामायतनम् । प्रवर्तय सर्ववनितागु विधीयमानं पूर्वमन्त्रितमेव कैतवप्रयोगम् । वयमप्येते प्रदोषानन्तरपागता एव ।

(लम्बस्तनी निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—देव ! वयस्योर्मध्यादेकः मात्रः ।

(क) सा किमतिथी ! , यस्या मन्मथसहस्रोऽपि न मनो व्यथयति ।

१ सू ' नीद ' इति पाठः ।

सिद्धाधिनाथः—(सरभसं) पातकस्तदितरो वा ? ।

पुरुषः—तदितरः ।

सिद्धाधिनाथः—(पञ्चभैरवं प्रति ।) स एष मन्त्रोपचार-
कर्मणः प्रभावः । (पुनः पुरुषं प्रति) गत्वा समादिश लम्ब-
स्तनीम्, यथा पञ्चवाणस्यापि व्यापारो बध्यहस्तेनैव कार्यः ।

(पुरुषो निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

वसुधातलसंतपनस्तपनधर्मं प्रयात्यचलमेषः ।

मियजनसङ्घटनकरं तिमिरं प्रविलुठति काष्ठासु॥५॥

पञ्चभैरवः—देव ! मायिकमघ्नानुरूपं प्रदोषं मागधः
पठितवान् ।

सिद्धाधिनाथः—अधितिष्ठामस्तर्हि कामायतनम् ।

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

पञ्चभैरवः—देव !

स्कुर्जधावरुपद्रुसंक्रमलसन्मध्यं जपासोदरै-

र्दृष्यैः कृतपताकमाघ्नकिसलस्ताघ्नीभवघोरणम् ।

कौमुर्भर्षटिनावचूलमभिनो मत्तान्निभिदामभिः

सिन्दूरारुणिताङ्गणं स्यामिदं देवस्य चेतोभुवः ॥ ६ ॥

(श्वित्त्वं)

ब्रह्मलयः—देव ! स एष विदितविदेषूजो भनराननङ्गः ।
इदं च सिंहासनमास्पृश्यां देवेन ।

सिद्धाधिनाथः—निजस्य पत्युः प्रेम्णा पत्यन्तरं नाभि-
रूपति ? उताहो ! मन्मथाभावेन ? ।

लम्बस्तनी—(साक्षेपं) (क) सा किमस्ति इत्यिआ ?
जीई वम्महो न भोदि ।

सिद्धाधिनाथः—सन्ति ताः कियन्त्योऽप्यस्मिन् जगति
स्त्रियो यासां मन्मथसहस्रोऽपि न मनो व्यथयति । स्त्रीसम्पर्क
इव पुरुषसम्पर्कोऽपि न विकाराय । अङ्गसंस्कारो लोकव्य-
वहारो न कामोद्धारः । जठरपिठरीभरणमात्रावधयः सर्वेऽप्यभि-
क्षायाः । पुरुषोपसेवाऽऽजिजीकार्थं न मन्मथव्यथाव्यपो-
हार्यम् । कामपितरि जनयितरि भ्रातरि च पुरुषमात्रपरमन्तः-
करणम् । तदलममुना वाग्बिलासेन ।

सर्वथा कैतवं निन्द्यं प्रवदन्ति विपश्चितः ।

केवलं न विना तेन दुःसार्थं वस्तु सिध्यति ॥४॥

ततो ब्रज त्वं कामायतनम् । प्रवर्तय सर्ववनितासु विधी-
यमानं पूर्वमन्त्रितमेव कैतवप्रयोगम् । वयमप्येते प्रदोषानन्तर-
मागता एव ।

(लम्बस्तनी निष्क्रान्ता ।)

(प्रविश्य)

पुरुषः—देव ! वध्ययोर्मध्यादेकः प्राप्तः ।

(क) सा किमस्ति स्त्री ? , यस्या मन्मथो न भवति ।

१ स्व ' जीए ' इति पाठः ।

(सर्वे सविस्मयमवलोकयन्ति ।)

सिद्धाधिनाथः—(सविस्मयमात्मगतं) कथमिदं तदेव
त्रिलोकीकामिनीजननयनःक्षोभैरुद्देतुयैवेयकमुपनीतं भगवता
पञ्चराणेन ? । (पुनरपवार्यं) लम्बस्तनि ! किमिदं ? , कैतवमपि
सत्यतामगात् ।

लम्बस्तनी—(क) अहं पि विम्बिदा चिष्टामि ।

आश्रेयी—(सात्त्विकभावानभिनीय सरभसं) (ख)
एसो सो धेध मे पई । (पुन सरभसं) अज्जउत्त ! चिरा
दिट्ठो सि ।

लम्बस्तनी—(ग) वत्से ! निरुविदो तए भयवदो
पहावो ? , ता इयाणि उववसिय देहि पुरिसोवहारं ।

सिद्धाधिनाथः—(दक्षिणाक्षिम्फुरणमभिनीय सरभसं)
भगवन् कुमुमचाप !

अमन्दं स्पन्दमानस्य दक्षिणस्यास्य चक्षुषः ।

फलं प्रयच्छ सम्पर्कं तेन जीवितदायिना ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

एष प्रत्यासन्नः ।

(क) अहमपि विस्मिता तिष्ठामि ।

(ख) एष स एव मे पतिः । आर्यपुत्र ! चिराद् दृष्टोऽसि ।

(ग) वत्से ! निरूपितस्त्वया भगवत्. प्रभावः ! , तद्विदा-
नीमुपप्रसथ देहि पुरुषोपहारम् ।

सिद्धाधिनाथः—(कानामितापमभिनीय)

अस्यां मृगीदृशि दृशोरमृतच्छट्टायां

देवः स्मरोऽपि नियतं वितताभिलापः ।

एतत्समागममहोत्सववद्धतृष्ण-

माहन्ति मामपरथा कथमेव वाणैः ? ॥ १२ ॥

(पुनरात्रेयीं प्रति)

नतगतमखरामिनीप्रमून-

च्युतमकरन्दकरम्बितांक्षिपत्राम् ।

दुहिणहरिहरोपजप्यनाम्नः

प्रणम मृगाक्षि ! मनोभवस्य मूर्तिम् ॥ १३ ॥

आत्रेयी—(उत्थाय प्रणम्य च सविनयं) (क) भयवं

कुरुमयाण ! पसिभ उवणेदि पिअं जणं । अहं ते पुरिसेण]
बलिं करिस्सं ।

(नेपथ्ये)

भद्रे ! स्वयं सन्निहिते भर्त्तरि किं भर्त्तारमर्थयसे ? ।

आत्रेयी—(ग्व) कथमेस सयं भयवं पंनराणो जंपेदि ? ।

(पुनर्बिलोक्य) कथं सयं सयंवरमालं सिद्धणाहस्स कंठे
निमित्तवेदि ? ।

(क) भगवान् कुरुमयाण ! प्रसन्नोत्तमय भियं जनम् ।
अहं ते पुरुषेण बलिं करिव्ये ।

(र) कथमेव स्वयं भगवान् पद्यमाणः उच्यते ? । कथं स्वयं
स्वयंवरमातां सिद्धनाथस्य कण्ठे निक्षिपति ? ।

(सर्वे सविस्मयनवज्जेह्यन्ते ।)

मिदाधिनाथः—(सविस्मयनवज्जेह्यन्ते) इत्यन्तं न्देव
त्रिद्योहीशामिनीजनमनःसोभिकेस्तुत्रैर्यपद्मनाथं नन्दय
पञ्चबाणेन ? । (पुनर्यप्यर्च्य) लम्पस्तनि ! किन्दं ? इत्यन्तं
सत्यतामगान् ।

लम्पस्तनी—(क) भटं पि विमिहदा चिह्नानि ।

आश्रेयी—(सात्त्विकभावानभिनीय सनसं) (म्)
एसो सो धेध ये पर्ये । (पुन सनसं) अज्जउच ! चिरा
दिद्यो मि ।

लम्पस्तनी—(ग) वत्से ! निरुविदो नर भयवदो
परावो ? , ता इयानि उववसिय देहि पुरिमोवदारं ।

मिदाधिनाथः—(दक्षिणाक्षिम्फुरमनभिनीय सनसं)
भगरन् वृमुपचाप !

भयन्दं सन्दमानस्य दक्षिणस्यास्य बहुपः ।

पुनं प्रयच्छ मम्पदं तेन जीवितदायिना ॥ १४ ॥

(नेस्ये)

एष प्रत्यामलः ।

(क) अहमपि विस्मिता विष्टानि ।

(ग) एष स एव मे पतिः । आर्यमुत्र ! चिराद् दृष्टोऽस्ति ।

(ग) वत्से ! निरुपिउन्वया भगरतः प्रभावः !, तदिद्य-
वैदुपनस्य देहि पुरिमोवदारम् ।

सिद्धाधिनाथः—किं जीवितदायिनः संपर्कः प्रत्या-
सन्नः ? ।

(नेपथ्ये)

एष प्रत्यासन्नः कालो निशीथस्य । तदारभ्यतां बलिकर्म ।

(ततः प्रविशति यावत्करसोपलिप्तसर्वाङ्ग- करवीरदामा-
लङ्कृतकण्ठपीठो निवसितकुमुम्भवसन- पुरुषः ।)

सिद्धाधिनाथः—(अपवार्य) लम्बस्तनि ! तथा त्वया-
ऽयमुपलिप्तो यथा सर्वथा नोपलक्ष्यते । क्रूरकर्मणि पटीयसी
खल्वसि ।

(पुरुषः पञ्चबाणं प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य च होम-
कुण्डसविधमुपविशति ।)

लम्बस्तनी—(क) बत्ते ! करेहि भयवदो कुंटाणलस्त
उवहारपुरिसस्त य पूयं ।

(आत्रेयी तथाकरोति ।)

सिद्धाधिनाथः—महापुरुष ! सार्वकामिकमिदं शश्व-
तिक्रमन्निष्कुण्डम् । भगवतः पञ्चबाणस्य पुरतो वनितया स्व-
यमस्मिन्नाद्गुतीकृतः स्वर्गमुन्दरीणां पतिर्भविष्यमि । तदि-
दानीं क्लेशसहस्रपिच्छिलं पितृमातृपुत्रकलत्रस्वापनेयप्रेमाणम-
पहाय परलोकमधितिष्ठामुः प्रज्ञान्तेन चेतसा स्मर क्रिप्रपि
दैवतमिष्टम् ।

(क) बत्ते ! कुरु भगवतः कुण्डानलस्योपहारपुरुषस्य च पूजाम् ।

सिद्धाधिनाथः—किं जीवितदायिनः संपर्कः प्रत्यासन्नः ? ।

(नेपथ्ये)

एष प्रत्यासन्नः कालो निशीथस्य । तदारभ्यतां बलिकर्म ।

(ततः प्रविशति यावत्करसोपलितसर्वाङ्गः करवीरदामालङ्कृतकण्ठपीठो निवसितकुमुम्भवसनः पुरुषः ।)

सिद्धाधिनाथः—(अपवार्य) लम्बस्तनि ! तथा त्वयाऽयमुपलिप्तो यथा सर्वथा नोपलक्ष्यते । क्रूरकर्मणि पट्टीयसी खल्वसि ।

(पुरुषः पञ्चबाणं प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य च होमकुण्डसविधमुपविशति ।)

लम्बस्तनी—(क) वत्से ! करोहि भयवदो कुण्डानलस्त उवहारपुरिसस्त य पूयं ।

(आत्रेयी तथाकरोति ।)

सिद्धाधिनाथः—महापुरुष ! सार्वकामिकमिदं शशतिक्रममिक्कुण्डम् । भगवतः पञ्चबाणस्य पुरनो वनितया स्वयमस्मिन्नाहुतीकृतः स्वर्गमुन्दरीणां पतिर्भविष्यसि । तदिदानीं क्षेपसहस्रपिच्छिलं पितृमातृपुत्ररुलत्रस्वापतेयमेमाणमपहाय परलोकमधितिष्ठामुः प्रज्ञान्तेन चेतसा स्मर किमपि दैवतमिष्टम् ।

(क) वत्से ! कुरु भगवतः कुण्डानलस्योपहारपुरुषस्य च पूजाम् ।

पुरुषः—(सविनयमञ्जलिं वद्ध्वा)

श्रीर्णनिःशेषसंसारव्यापारावेशवैश्वसम् ।

स्मरामि निष्ठितकेशं देवं नाभिसमुद्भवम् ॥ १५ ॥

सिद्धाधिनाथः—ऐहिकमपि किमपि शरणं प्रतिपद्यस्व ।

पुरुषः—ऐहिकः पुनरनङ्गदासो योनिसिद्धः शरणम् ।

यो मया वरुणद्वीपे स्वयमुपकृतः ।

सिद्धाधिनाथः—कथं भवान् मित्राणन्दः ? ।

पुरुषः—मित्राणन्दोऽस्मि ।

सिद्धाधिनाथः—(प्रणम्य) परमेश्वर ! प्रसीद प्रसीद ।

क्षमस्व कुतघ्नस्य क्रूरचेतसोऽनङ्गदासस्य तमेकमपराधम् ।

(पद्मभैरवं प्रति) स एष मे जीवितस्य स्वामी मित्राणन्दो

यद्भवेपणाय गृह्यमभ्यर्चिताः ।

(पद्मभैरवः शबकोपलेपमपनीय मित्राणन्दं

सिंहासने समुपवेशयति ।)

(जात्रेशी मत्स्यनिश्चय परिरभ्य च तारस्वर प्ररुपति ।)

पुरुषः—(सवाष्पं) मिये ! कामिर्मा दुःस्थामवस्था-
मभिगतवत्यसि ? ।

सिद्धाधिनाथः—अपरमपि बहु कर्षन्त्यमस्ति । परामि-
दानीं घृष्टाण स्त्रीरत्नमेकम् । अमुमेव कुण्डाग्निं शदक्षिणीकृतम्

(नेपथ्ये)

प्रभातमाया रजनिः । इदानीमनवसरो मन्नस्य ।

सिद्धाधिनाथः—(आकर्ष्य) पञ्चभैरव ! तर्हि शूद्रि कुन्द-
लतां यथा मात्रिकमस्माकं दर्शय ।

(पञ्चभैरवो निष्क्रान्तः ।)

/ ततः प्रविशति कुन्दलता मात्रिकश्च ।)

सर्वे—(विलोक्य) कथमयं मैत्रेयः ? । मोदामहे मनो-
रयानामप्यगम्येन प्रियजनसङ्घटनेन ।

पुरुषः—मैत्रेय ! कथमत्र संप्राप्तोऽसि ? ।

मात्रिकः—रत्नाकराचवया सह वियोजितो भ्राम्यन्
कुन्दलतामनुसृतवान् ।

सिद्धाधिनाथः—किं ते कुन्दलता दृष्टचरी ? ।

मात्रिकः—वरुणद्वीपे दृष्टचरी । (पुनरौपधिवलयं सिद्धनाथ-
स्योपनीय) स्वनैवौपधिद्वेण यूयमुपशान्तप्रहारवेदनाः
संजाताः ।सिद्धाधिनाथः—(पुरुषं प्रति) कुतस्ते कण्ठिकाया
लाभः ? ।पुरुषः—पाशपाणिनेयं मद्यमुपनीता । मया च जातमर-
णनिश्चयेन स्मरप्रतिमापृष्ठस्थितेन युष्मत्कण्ठे विनिवेशिता ।सिद्धाधिनाथः—कौमुदीमुपहर्तुं भ्राम्यन्नहं तदानीं पाश-
पाणिना विडम्बितः । भवान् घातहेतुश्चापं मकरन्दः कौमुदी-
सुमित्रानुरागिणा मयास्मिन्नशिकुण्डे कामदेवपुरतो व्यापाद-

यितुं गवेपितः । इयं च स्वयं त्वया पुरः कौमुदी समासा-
दिता । इदानीं पुनर्ययोपनीता ।

पुरुषः—यो मया मवहणभङ्गादारभ्य केशोऽनुभूतस्तस्य
सर्वस्य पुष्पत्प्रसादेन पर्यन्तः समजनि । तदिदानीं समित्र-
कलत्रस्वापतेयं मामुपनय कौतुकमङ्गलनगरम् ।

सिद्धाधिनाथः—इयतोऽप्यर्थस्य का नाम प्रार्थना ? ।
समादिश किमपरं ते मियमादधामि ? ।

पुरुषः—अतः परमपि किमपि मियमस्ति ? ।

सिद्धाधिनाथः—तथापीदमस्तु—

उपनतमित्रकलत्रः संतप्तारामचन्द्रकरविशदाम् ।

आसाद्य यशोवर्ष्मीं परां स्वतन्त्रधिरं भूयाः ॥ १८ ॥

॥ इति दशमोऽङ्कः ॥

